

Munkiana

nr. 54

2014

18. årgang

www.munkiana.dk

issn: 1397-7172

Kaj Munk Selskabet

Bestyrelse:

Formand:

Søren Dosenrode, Elme Allé 8, 9000 Aalborg,
tlf. 98 10 34 10, E-mail sd@cgs.aau.dk

Næstformand:

Peter Øhrstrøm, Stokrosevej 5, 9380 Vestbjerg,
tlf. 98 29 70 61, E-mail poe@hum.aau.dk

Kasserer:

Jørgen Albretsen, Marie Curies Allé 175, 1. tv. , 9220 Aalborg Ø,
tlf. 99 40 91 24, E-mail jalb@hum.aau.dk

Anna Saarup Brinth, Toften 40, 7441 Bording,
tlf. 86 86 13 78 (fastnet) eller mobil 23 31 47 63, E-mail ASBrinth@mail.tele.dk

Ricardt Riis, Carit Etlars Vej 25, 8700 Horsens,
tlf. 75 62 54 28, E-mail rriis@mail1.stofanet.dk

Hjemmeside: www.munkiana.dk

Det planlægges, at munkiana.dk, ud over at være normal hjemmeside for Kaj Munk Selskabet, vil indeholde supplerende materiale til artiklerne i de trykte numre af Munkiana.

Tidsskrift: Munkiana, issn 1397-7172.

Redaktør: Peter Øhrstrøm.

Redaktør for forskningsartikler i tidsskriftet: Mogens Pahuus.

Layout: Jørgen Albretsen.

Cover: Suzanne Eide Knudsen.

Munkiana nr. 54 er udgivet i samarbejde med

Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitet, www.kajmunk.hum.aau.dk

Munkianas redaktion har forsøgt at afklare ophavsrettighederne til materiale gengivet i dette nummer. Skulle vi have overset noget, beder vi om at blive kontaktet, så fejlen kan blive rettet.

Kommende Munkiana: Munkiana udkommer fast to gange årligt, i maj og i november. Deadline for indsendelse af artikler, man ønsker optaget i tidsskriftet, er 1. april og 1. oktober. Lejlighedsvis vil temanumre og særnumre supplere de to faste numre. Artikler indsendes til redaktør Peter Øhrstrøm.

Forskningsartikler i Munkiana

Artikler, der ønskes optaget som forskningsartikler, vil blive underkastet fagfællebedømmelse (peer review) efter den standard, som traditionelt gælder i det internationale forskningmiljø, således som det er beskrevet på Forskningsministeriets web-site. Artikler, der er optaget i Munkiana på denne måde, bliver specielt markeret som forskningsartikler.

Professor emeritus Mogens Pahuus, Aalborg Universitet, har redaktionsansvaret for forskningsartiklerne i Munkiana – herunder for ledelsen af review-processen.

Bliv medlem af Kaj Munk Selskabet

Årskontingentet for medlemskab af Kaj Munk Selskabet er 150 kr. (hvilket også dækker abonnement på Munkiana). Biblioteker og organisationer kan tegne abonnement på Munkiana for 150 kr. Fra 1. januar 2015 er kontingent hhv. abonnement 175 kr.

Indbetaling kan ske:

- * på indbetalingskort type 73, nr. 89402859 (også i netbank).
- * via netbank til Lån & Spar Bank reg. nr. 0400, konto nr. 4011 7927 88.
- * fra udlandet til Lån & Spar Bank via IBAN-nr.: DK04 0400 4011 7927 88 (BIC-kode: LOSADKKK).

Husk at skrive navn og adresse i meddelelse til modtager.

Ekstranumre af bladet Munkiana (fra og med nr. 37) kan bestilles ved henvendelse til kassereren (se side 2). Pris pr. eksemplar er 25 kr. Mindste ordre tre stk.

Kaj Munk Selskabet har CVR-nr. 30862392.

Vedersø-Lolland retur

Kaj Munk antologi

**Ny bog redigeret af Jon Høgh og Carl P. Behrens,
konsulent Lisbeth Lunde Lauridsen**

Bogen koster 150 kr. og kan købes hos:

Bollerup Boghandels Forlag

att.: Jens Holm

Nygade 12

6950 Ringkøbing

tlf. 2552 4411, e-mail bollerup@bollerup.dk

www.bollerup.dk

“Nærværende bog *Vedersø-Lolland retur* består af mange forskellige, spændende og tankevækkende bidrag fra kendere af Kaj Munk. Hver bidragsyder har hver på sin måde oplevet, at det er godt at være i nærheden af Kaj Munks ord og engagement. Det giver mod og kræfter – og først og fremmest lyst til at tjene livets sag – ja til at leve.”

(Fra bogens forord, skrevet af biskop i Lolland-Falsters Stift Steen Skovsgaard)

Forsiden: Kaj Munks “yndlingskusine” lærer Ida Wael (1887-1962) fejrer sit 25 års jubilæum 1942 som lærer ved Døjringe Forskole.

Bagest: lærer Andersen og frue, Lise Munk. Forrest: Ellen Wael (søster til Ida Wael), Inger Solvej Munk, Ida Wael, Kaj Munk, Yrsa Munk. Billedet er blot et af mange interessante fotografier, der illustrerer den kommende bog *Kaj Munk og Lolland – Mennesker Munk Møtte* skrevet af Søren Daugbjerg. Bogen indeholder en stor mængde oplysninger om Kaj Munks opvækst samt om en række personer, som fik betydning for ham i hans barndom og ungdom.

Bogen er sat til at udkomme i sensommeren 2014 på Aalborg Universitetsforlag.

(Foto tilhører Lokalhistorisk Arkiv Stenlille og gengives med tilladelse af Søren Daugbjerg)

Indholdsfortegnelse

Gerhardt Eriksen:	
Kaj Munk i nærbillede	5
Tre øjenvidneberetninger – i anledning af 70 årsdagen for mordet på Kaj Munk:	
Morten Schyberg: Om opholdet hos Kaj Munk	8
Grå Starcke: Erindring fra Silkeborg	10
Herman Christiansen: Indberetning	12
Carl P. Behrens:	
Et spark til <i>Ordet</i>	13
Ricardt Riis:	
To kilder i Munks ubevidste?	16
Marc Auchet: Boganmeldelse.	
Et spark til Kaj Munk-forskningen – <i>Ricardt Riis' teologiske afhandling om mirakelstykket Ordet</i>	24
Forskningsartikler:	
Marie Goul:	
Kaj Munk som sin egen spindoktor	36
Charlotte Kirketerp:	
👍 KAJ MUNK 70 – Digital kulturformidling på Facebook	41
Charlotte Kirketerp:	
👍 POST SCRIPTUM	47
Søren Dosenrode:	
Formandens årsberetning for 2013	48
Jørgen Albretsen:	
Referat af generalforsamlingen	50

Kaj Munk i nærbillede

Fortællingen om en præst, der på et tidligt tidspunkt af Munks forfatterbane interesserede sig aktivt for, hvad han skrev.¹

*Af Gerhardt Eriksen,
journalist, cand.phil. Risskov.*

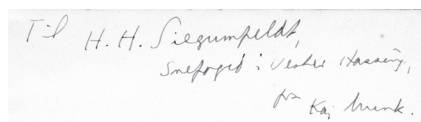
“Ak, kære hr. pastor, De er slet ikke vittig nok til at komme i betragtning....”

Pastoren, der fik at vide, at han ikke var tilstrækkeligt vittig, sognepræsten i Vester Hassing ved Aalborg (efter Anden Verdenskrig i Århus), H.H. Siegumfeldt, var rent faktisk absolut ikke uden humor og vid. Når han skrev til den mere berømte sognepræst i Vedersø, Kaj Munk altså, skyldtes det, at han var grebet af samlermani. Han ville skaffe sig alt om og af Kaj Munk – avisartikler og ikke mindst hans bøger. Af de sidstnævnte var det et åbenbart uoverstigeligt problem at få fingre i Munks skuespil *Pilatus*, som var udsendt i privattryk til gode venner af forfatteren. Siegumfeldt, der endte med at have en imponerende Kaj Munk-samling, gav dog ikke så let op – han sendte dette svar til kollegaen, der havde påstået, at han ikke var vittig: “Da jeg daarlig syntes, jeg kunne være tjent med denne Udgang af Sagen, fik jeg en af mine gode Venner her på Egnen til at skrive en Erklæring.” Den var vedlagt og lød: “Det attesteres

¹ Denne artikel bringes som opfølgning på artiklen “Fra Geocaching til Persuasiv Læring” i *Munkiana* nr. 52 for at uddybe fortællingen om pastor H.H. Siegumfeldt og dennes venskab med Kaj Munk.

herved, at Pastor Siegumfeldt, Vester Hassing, er en vittig Mand. Thomas B. Thomsen, Snefoged.” Den gav pote – fra Vedersø ankom med landposten et eksemplar af *Pilatus*, stilet til snefogeden! – dog på Siegumfeldts adresse.

Snefogeden var generøs nok til at give bogen videre til sin sognepræst, der kunne indlemme trofæet i sin samling. Denne voksede og voksede, bl.a. takket være onkel Axel, som var gudfar til en af Siegumfeldts døtre og klippede, hvad han kunne få fat på af Munk-stof fra aviserne. Til gengæld fik onkel Axel så ind imellem nyt om den berømte Munk. Det skete i lange breve, der vidner om en tid uden TV, men med stunder til at skrive udførligt om familien og andet vigtigt. Da denne korrespondance er bevaret, er det her muligt at følge de videre kontakter til Vedersø. I vinteren 1938-39 skrev Siegumfeldt således til Munk: “Da jeg under Snefoged Th. Thomsen en lille Opmuntring i denne for ham saa besværlige Tid, vil jeg gerne meddele Dem, at jeg ikke er Ven med Gyldendal og ikke kender Rasmussen (dvs. den kendte bogtrykker i Ringkøbing. GE).” Allerede dagen efter sendte Munk hele to bøger. Den første var dediceret til “Snefoged Siegumfeldt”.

Til H. H. Siegumfeldt,
Snefoged i Vester Hassing,
fra Kaj Munk.

I den anden havde Kaj Munk skrevet: “Til H.H. Siegumfeldt, der ikke er Ven med Gyldendal og ikke kender Rasmussen, men er Ven med og kender Kaj Munk (og det er meget bedre).”

Til H. H. Siegmufeldt
der ikke er Ven med Blydendel og
ikke kendt Rasmusen, men
er Ven med og kender
Kaj Munk.
(9. det 11. marts 1940)

Venskabet betød dog ikke, at Siegmufeldt var ukritisk over for Kaj Munk. I februar 1942 skrev han til onkel Axel om Munks seneste digtsamling (*Det unge Nord*, red.): “Bortset fra det første af de fem Digte, hvori der virkelig er nogle Vers, der slår Gnister, synes jeg, de er mærkværdig blegnæbbede.” Og et år forinden havde han antydnet en mulig dom over digterpræsten: “Kaj Munk-Samlingen giver mig stadig en del Arbejde, men mon Manden ikke har kulmineret? I en Tid, der helt igennem er potenseret Drama, trænger man til at møde noget helt andet i Bøgerne. Teatertorden virker ikke rigtig på Folk, der er trætte af Kanontorden.”

De to venner sås kun få gange, for det var med Besættelsestidens besværlige trafikforhold ikke nogen let sag at rejse fra Vedersø helt op til Aalborg-egnen eller omvendt. Men i december 1940 agtede Munk sig til Skagen, hvor han skulle læse op af egne værker – hvad han meget gerne gjorde – og forinden skrev han til Vester Hassing og inviterede sig selv på et besøg. Han ville oven i købet gerne tale, hvis Siegmufeldt ønskede det. Det gjorde han, så der blev arrangeret en gudstjeneste i Vester Hassing Kirke, som – på en hverdags eftermiddag i december – var fyldt til trængsel. “Alle, der var kommet for Sensationens skyld, må være blevet skuffet, for der var intetsomhelst opsigtsvæk-

kende i det, han sagde,” betroede Siegmufeldt bagefter onkel Axel. Kaj Munk så også *samlingen*, som han forsynede med et forord:

Jeg plejer altid at sige, at jeg ved da,
at noget af det, jeg har skrevet, vil leve
efter min Død, nemlig det, der står i min
Kirkebog i Vedersø, men
mon dog ikke lidt mere?
Ellers er det næsten Synd for
Siegmufeldt
K. - Hassing 4/12 1940
Kaj Munk.

“Jeg plejer altid at sige, at jeg ved da, at noget af det, jeg har skrevet, vil leve efter min Død, nemlig det, der står i min Kirkebog i Vedersø, men mon dog ikke lidt mere? Ellers er det næsten Synd for Siegmufeldt.”

H.H. Siegmufeldt var også i Vedersø, bl.a. i begyndelsen af august 1940, få dage efter Munks herostratisk berømte Ollerup-tale. Det var en tale, han nok ikke skulle have holdt under de foreliggende omstændigheder – Danmark var blevet besat af den tyske værnemagt fire måneder forinden, og pressen var allerede under censur, hvortil kommer fænomenet *selvcensur*. Den lokale avis, *Svendborg Avis* (i dag: *Fyns Amts Avis*) refererede Munks nationale foredrag, der indeholdt spark til flere sider, herunder til Hitler og tyskerne i almindelighed, men også til statsminister Th. Stauning. Hvad Munk tilsyneladende ikke skænkede en tanke, var, at referatet ikke tog nogetsomhelst med,

som kunne tolkes tysk fjendtligt. “Tyskerne må vi indtil videre vise fasthed og kulde” eksempelvis. Munk var rasende, da han så avisen nogle dage efter – den ankom, mens han havde besøg af Siegumfeldt, der bad om at se manuskriptet. Men det havde Munk brændt, “for at undgå alle Ubehageligheder”, og han var værgeløs over for de angreb, han blev udsat for på basis af det skæve avisreferat. Efter krigen blev det samme referat optaget i en ellers seriøs bog, *Besættelsestidens Fakta*, udgivet af Sagførerrådet. Først da Siegumfeldt efter et skarpt angreb på den nu afdøde Kaj Munk i Modstandsbevægelsens nystartede avis *Information* fik avisen til at bringe et nøgternt referat, som en tilstedeværende teolog havde skrevet, fik offentligheden et nuanceret billede af Ollerup-talen. I efteråret 1941 fik Munk et midlertidigt skriveforbud fra besættelsesmagtens side, muligvis på grund af en prædiken, han holdt i Vor Frue Kirke i Aalborg på kong Christian den 10.s fødselsdag 26. september. Talen blev bragt som kronik i *Jyllands-Posten* dagen efter – klogeligt nok med udeladelse af en hentydning til den tyskfødte dronning Alexandrine. (her gengivet fra Munks originale manuskript, red.)

Hjem!
 Vor kære Dronning! Hun er den eneste Tysker, vi
 ikke ønsker ud af Landet. For hun er den danskeste
 Kvinde, Solen har skinnet på.

Men i et brev til onkel Axel refererede Siegumfeldt den – han havde siddet i kirken og skrevet noter: “Vor kære trofaste Dronning. Hun er den eneste Tysker, som vi ikke ønsker ud af Landet, og så er hun den danskeste Kvinde, Solen har skinnet på.”

Sidste hilsen fra Kaj Munk indtraf i Vester Hassing ved juletid 1943 – to digtsamlinger, den ene med det berømte digt *Den blaa Anemone*, med ordene “Til Broder Siegumfeldt” – “du” og brug af fornavn var ikke almindeligt på de tider. Mindre end to uger efter, 4. januar, faldt skuddene mod Munk i Hørbylunde Krat ved Silkeborg. En form for lammelse ramte landet, og dagen efter fik Siegumfeldt en opfordring til at holde tale ved en mindefest i Aalborg i det halvlegale parti Dansk Samling.

Han havde kort tid til at forberede sig. “Det skyldtes vel mere situationen end mine ord, at forsamlingen var dybt grebet,” skrev han beskedent om talen, som han straks efter blev opfordret til at udgive. Det blev den, et skrift på otte sider, med ordene på titelbladet *Kaj Munk – en Mindetale af en dansk Præst*.

Der var ikke tale om et illegalt skrift, selv om der fra tysk side var udstedt ordre om, at der ikke måtte skrives mere om Kaj Munk end om en stikker i tysk tjeneste, der var blevet likvideret i Slagelse, også 4. januar. Men Siegumfeldt oplyste, at pjecen kunne købes hos aalborgensiske boghandlere, og det fremgik af den, at den var trykt hos A/S Cimbria Bogtryk, Aalborg.

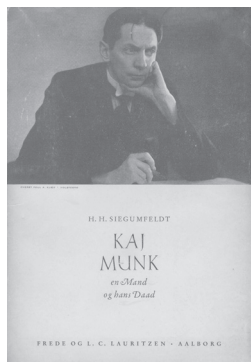
Selv et forfatternavn var der – på sidste side læses tydeligt *H.H. Siegumfeldt*. Og talens indhold? Typisk for både Munk og Siegumfeldt fortælles i indledningen om det paradoks, at Munk i 1936 næsten samtidig modtog to opfordringer om at levere digteriske bidrag: Københavns biskop bad om en kantate til domkirkens 400 års fest for Reformationen – og direktør Lassen ønskede et bidrag til sommerens Helsingør-revy.

Biskoppen fik til svar, at når “Den signede Dag” og “Vor Gud han er så fast en Borg” var sunget, ville man være oppe i et plan, som Munk ikke kunne nå. Svaret til direktøren lød:

Ja, den Idé vilde gi'
mig et par Stykker paa Kassen
og Dem et par Stykker i.
Og leben og leben lassen
Er vel nok et Bibelsted.
Men Lassen leben zu lassen
– det kommer mig ikke ved.

Det er svært at forestille sig, hvordan det morsomme digt har virket på en forsamling af nationale mænd og kvinder, dybt grebet af situationen. Det hører med i billedet, at Siegumfeldt efter dette indslag i troskab mod den morsomme Kaj Munk også fik tegnet et gyldigt portræt af alvorsmanden Munk – “han følte det som sit hellige Kald at skulle sige Sandheden uden Hensyn til Omkostningerne” – og “han har vist os Syner, som vil flamme for vore øjne længe efter, at hans egne er lukkede.”

H.H. Siegumfeldt udsendte i befrielsesåret 1945 biografien *Kaj Munk – en Mand og hans Daad*, en bog, der stadig hævder sig i Kaj Munk-litteraturen.

Om opholdet hos Kaj Munk

*Af Morten Schyberg,
søn af litteratur- og teaterkritiker
Frederik Schyberg.*

Jeg husker tydeligt min 7 års fødselsdag den 6. december 1943.

Det sneede, og vi løb rundt om huset på Schimmelmansvej 44 og legede “helle”. Man havde helle ved hushjørnerne. Vi var kammeraterne fra vejen, Kristian, Kirsten, Bibi, Helge og vist nok nogle enkelte fra skolen. Jeg havde fået en dolk med et skaft, som lignede noget «hjørtegeviragtigt noget». Jeg var ihverfald meget glad for den.

Det var en dejlig fødselsdag! Vi havde siddet inde ved det store ege-træsspisebord med de store kugler nedenunder, og Valborg havde lavet boller.

Næste morgen blev Kasper og jeg vækket meget tidligt. Det var mørkt. Valborg, Far og Ove (Brusendorff) var der. Det var mærkeligt, og vi gik ned til stationen i mørke, kulde og sne. Vi skulle ud og rejse! Jeg husker så, at vi steg ud af toget i Korsør, og at man gik ombord på færgen igennem nogle vældig uhyggelige trætarne, hvor der foruden mange rejsende også var en masse tyske soldater. Vi kom til Kolding, hvor vi blev hentet, og blev kørt i jumbe til en gård, Bøgelunde, udenfor byen hos Knud Sønderbys søster Grethe, der var gift med en landsretssagfører Hauge. Her skulle Kasper bo.

Næste morgen tog Far, Ove og jeg videre med toget – til Vedersø.

Fra Vedersø husker jeg ikke Far og Ove. Jeg husker søde Lise Munk, mørke Yrsa med fletninger, Mogens og Arne (og

Helge?) og lille lyse Solveig, der lignede Prinsesse Guldhår. Vi bad bordbøn og spillede kort. Det var mørke stuer, men trygge og varme. Jeg husker en alvorlig Kaj Munk, som jeg nok var lidt bange for. Jeg husker hans arbejdsværelse oppe på 1. sal, et gavlværelse på loftet. Jeg skulle have et frimærke, og der kom noget med penge ind i billedet. Han stod ved sin skrivepult, og jeg husker hans foroverbøjede holdning og hans hår, der hang ned over panden. Præstegården var en 4-længet gård med 2 indgange til stuehuset. I venstre ende hoveddøren, og i den anden ende køkkendøren. (I erindringen ligner præstegården Slut-terupgård, hvor min moster og onkel boede). Når man stod på gårdspladsen og kiggede til venstre, så man udover fjorden! Der var sne, tåge og sjap. Vi var i kirke til julegudstjeneste, og vi sad på forreste række. Af én eller anden grund gik jeg og Arne alene hjem fra kirken. Det var rigtigt mørkt og koldt, og der var store snedriver. Arne fortalte mig om Gud og Fanden – begreber som jeg som ateistbarn jo aldrig havde hørt om. Jeg blev rædselsslagen og var mørkerød mange år efter.

En aften – den 4. januar – sad Lise, børnene og jeg inde i stuen og spillede kort. Pludselig blev der noget uro, en hvisken og tischen, og ude ved trappen var der nogle mænd med overtøj, og der holdt en bil på gårdspladsen. Ved bilen stod en mand med et våben hængende tværs over maven. Efter nogen tid kom Kaj Munk ned ad trappen og blev ledsaget ud til bilen. Uroen i huset fortsatte, og næste morgen kan jeg huske, at nogle mennesker affotograferede dækaftryk i sneen ude på gårdspladsen. I dagene derefter var jeg hos nogle mennesker

på en gård i nærheden, i nogle små rum, hvor der var meget lavt til loftet, og hvor der blandt andet var et stueorgel. Der var en underlig stemning, men jeg var hverken bange, utryg eller ked af det.

Far, der kom til begravelsen den 8. januar, og jeg rejste så til Kolding, hvor Kasper jo var, og det var dejligt.

Jeg husker en overnatning på Hotel Landsoldaten i Fredericia, hvor jeg om morgenen fik smør i min havregrød mod aflevering af et smørmærke!

Vi havde det godt i Kolding, hvor vi gik i skole på henholdsvis Alménskolen og Søsterskolen. Vi var til foreningsfester på Hotellet, og hotelejerens søn havde en lille shetlandspony?!

Vi spiste også en gang på et folkekøkken! Vi legede på en lille sø ved gården, der var frosset til, og da vi senere på året flyttede ind til moster Grethe, «Murete», på Solsortvej 64, talte vi rav-jysk!

Tidligere på året 1943 havde Far, Mor, Kasper og jeg været på besøg hos Kaj og Lise Munk og børnene på *Lokkelykke*, som var Kaj Munks jagthytte. Jeg husker det som et højt, stort rødstenshus som lå ved noget der lignede en mølledam. Jeg kan huske, at nogen fangede en gedde, som Mor viste os. Hun havde den i en spand. Meget tydeligt husker jeg, at Kasper og jeg mellem nogle fyrretræer legede med 2 dåser med en snor imellem, som virkede som en slags telefon. Vi legede bare så godt, og af én eller anden grund har jeg aldrig glemt det!

Kasper – min 15 mdr. ældre bror.

Valborg – fars husholderske og vores barnepige.

Ove Brusendorff – fars gode ven.

Erindring fra Silkeborg

Af Grå Starcke,
tidl. lektor i engelsk, KUA, ph.d.

Den 1. April 1943 kom jeg i skole i Silkeborg og gik i første klasse frem til december.

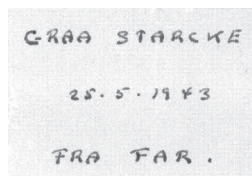
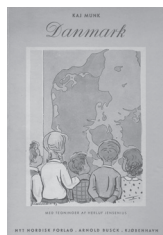
Grå Starcke

Her blev jeg syg af mellemørebetændelse og blev indlagt på Silkeborg Sygehus og opereret den 16. december.

Man dresserede mig til hver dag at gå et par hospitalsgange hen for at få skiflet kompres.

Et par dage efter nytår var der pludselig ikke noget personale på gangen. Og alle de voksne patienter – jeg var det eneste barn – stod tæt på gangen og talte lavmælt med hinanden. Fælles for alle de dæmpede samtaler var dog, at navnet Kaj Munk gik igen. Men selvom jeg var en lille unge, vidste jeg godt, hvem han var.

For netop i 1943 havde Kaj Munk udgivet bogen *Danmark* med tegninger af Herluf Jensenius

– for at give børn en fornemmelse for Danmarkshistorie. Den bog havde min far givet mine søskende og mig hver et eksemplar af – og læst dens rim højt for os.

Pludselig så vi alle ud ad det store vindue på hospitalsgangen, for der gik en lang række hvidkittede personer fra sygehuset og over til kapellet, hvor Kaj Munk var blevet indbragt. En stille, men talende demonstration.

Et par dage senere (dagen efter?, red.) fik jeg at vide, at jeg kunne blive udskrevet fra sygehuset; der var imidlertid ingen, der havde tid til at hente mig. Mine forældre sendte da den taxachauffør, der plejede at køre for min far, når han skulle på sygebesøg på landet, for vi havde ikke bil; og i selve byen cyklede min far altid – enten fra Kuranstalten Gammel Skovridergaard, hvor han var overlæge, eller fra den praksis, han havde oppe i byen. Så jeg kendte godt chauffør Lund; og han kørte mig hjem.

Idet jeg trådte ind ad hoveddøren, så jeg begge mine forældre stå med overtøj på. Min far sagde: “Man kan ikke forlange, at du skal forstå det i dag; men når du bliver stor, vil du forstå, at hele byen vil med til Kaj Munks begravelse.”

Tyskerne tog i 1940 Kuranstalten Gammel Skovridergaard til indkvartering af deres officerer. Junkers internationale Gymnastikinstitut tog tysker-

ne som kvarter for deres menige soldater, og de marcherede tidligt hver morgen syngende igennem gaderne.

Der opstod ved Besættelsen straks et akut problem; fordi eleverne på instituttet bogstavelig talt alle var engelsksprogede. Lykkeligvis var forstander Junker medlem af Rotary og havde derfor adgang til et pålideligt netværk, der på diskret vis kunne opfange de mange unge gymnaster, der pludselig udgjorde et problem i et land, der netop var blevet besat af tyskerne.

Forstander Junker var, ud over at være leder af Junkers internationale Gymnastikinstitut, en af de mest storkekyndige i Danmark – her med storken Peter. Alle “hans” storke havde navne.

Junkers Institut var blevet oprettet i 1910 efter de nyeste retningslinjer fremsat af svenskeren Per Henrik Ling. Det var den afslappede og afspændende afløser for den stive indøvning af gymnastiske principper, som vi kender dem fra Kaptajn Jespersen. Institutet underviste både kvinder og mænd. Og efterhånden som kandidaterne forlod Gymnastikinstitutet efter at være blevet undervist efter Lings nye og hensigtsmæssige principper, var de velegnet til at betræde stillinger i Storbritannien og andre engelsksprogede lande. Kandidaterne havde det fortrin at være uddannet efter de nyeste principper – og desuden var der her tale om både mænd og kvinder. I Storbritannien havde man tradition

for, at gymnastikundervisningen var lagt i hænderne på hæren. Der var, med andre ord, udelukkende tale om mænd. Kandidaterne, som var blevet uddannet i Danmark, var af begge køn, lige dygtige og ganske jævnbrydige. Det gav dem ideelle muligheder for ansættelse i deres hjemland. De var kapable undervisere efter at have været i praktik i danske skoler og kunne som en selvfølge indpasses i undervisningen i Storbritannien såvel som i Danmark.

I forbindelse med tyskernes besættelse blev Gymnastikinstitutet udsat for så hård behandling, at det aldrig kom i funktion igen efter de oprindelige, gode principper. De elever, der havde fået afbrudt deres uddannelse, måtte fortsætte andetsteds. De opretholdt imidlertid deres elevforening efter okkupationen i 1940 og mødtes efter 2. Verdenskrig til Reunion hvert andet år i Danmark og Storbritannien frem til 1990, hvor de besluttede sig for at nedlægge elevforeningen, mens det kunne gøres med værdighed. Jeg var i årevis med til deres Reunions, for min barnevogn havde stået i et hjørne af gymnastiksalen, medens min mor underviste, og min far var desuden læge for Institutet.

Fem sydafrikanske elever flygtede ad forskellige veje til Sverige. To af dem købte billet til Bornholmerbåden, der sejlede ned gennem Øresund. Herfra sprang de overbord og svømmede til Sverige med overtøjet på. Dette var jo en naturlig del af deres uddannelse.

Og jeg er æresmedlem af en elevforening, som er nedlagt!

6' Januar 1944.

INDBERETNING.

*Af Herman Christiansen,
overbetjent, Silkeborg.*

Den 5' Januar 1944 om Formiddagen da det var rygtedes, at det var Pastor Kaj Munk, Vedersø, der paa bestialsk Maade var fundet myrdet i Landevejsgrøften v/ Hovedvej Nr.15 ca. 8 km. vest for Silkeborg var Politimesteren i Silkeborg sammen med Politifolk paa Mordstedet for at afvente Rigspolitiets tekniske Afdl. i Aarhus der straks var bleven rekvireret til Undersøgelse paa selve Gerningsstedet.

Det mærkedes straks paa de forbi-passerende, at der følte en stor Ærbødighed, idet der gjordes Holdt, og med blottet Hoved uden Tilkendegivelse, vistest den sidste Ære for den kendte danske Mand der nu laa blodig og stivfrossen i Landevejsgrøften, og man hørte en sagte Talen om hans Hustru og Børn der paa en saa uforklarlig og forbryderisk Maade havde mistet deres Forsørger.

Den 6' Januar 1944, allerede om Formiddagen kunde man forstaa paa Stemningen heri Byen, at der skulde vises afdøde den sidste Ære ved at deltage i Bisættelsen fra Sygehusets Ligkapel, hvortil Liget var bragt for at blive obduceret. Skolebørnene havde faaet fri fra Skolen til Middag, og alle Arbejdere paa Virksomhederne heri

Byen vilde holde stille. Kl. ca. 10,30 begyndte en Strøm af Mennesker saavel unge som gamle, arbejdsklædte fra alle Fag, og Byens Borgere, at gaa til Sygehuset. Kl. ca. 13. var paa Pladsen omkring Ligkapellet samlet ca. 2000 Mennesker der stille afventede det Øjeblik da Liget fra Kapellet skulde paa Rustvognen der var ankommen fra Ringkøbing for at føre afdøde til sit Hjem i Vedersø.

I den store Forsamling saas mange af Omegnens Præster i civil Paaklædning, og der blev lagt mærke til, at det ikke fandtes nødvendigt at tilkalde Politifolk for at holde Orden idet der kun saas i Uniform Politimester Nielsen, og Politiasistent Christensen.

Paa Langebro op gennem Østergade over Torvet og ud gennem Vestergade stod Folk paa begge Sider af Kørebanen, stille og rolig for at afvente Rustvognen.

Kl. ca. 14.30 traadte Pastor Andersen, Them (sic. men der må menes pastor Herluf Aagaard, Them, red.), som var nær Ven af afdøde frem foran Kisten, og læste Trosbekendelsen, samt bad en Bøn, hvorefter Salmen -Vor Gud han er saa fast en Borg- blev sunget. Da Kisten blev baaret ud af Kapellet til Rustvognen, istemte med høj Røst een af de Mange Mennesker -Altid frejdig hvor du gaar- og denne Salme blev af de mange Mennesker sunget med stemningsfuld Alvor, hvorefter Højtideligheden var forbi, og Rustvognen satte sig i Bevægelse med de mange Mennesker i stille Orden bagefter. Paa Strækningen op gennem Byen sluttede sig i tusindvis Mennesker til, som stille og i Ærbødighed fulgte

Baaren ud gennem Vestergade til Ørnøvej hvor der blev gjort holdt et øjeblik og een af Omegnens Præster udtalte faa Mindeord om afdøde, hvorefter det store Følge langsomt gik tilbage til Byen.

Der blev sagt af Byens gamle Borgere, at der aldrig i Silkeborg er set saa stort et Ligfølge, idet den større Følge blev anslaaet til mindst 10.000.

Fra mange Ejendomme blev der flaget paa halv Stang, men denne Flagning skyldtes muligt ogsaa en Del, at den gamle kendte Jordemoder Fru Gamborg blev begravet fra Silkeborg Kirke Kl. 13.

Der forefaldt ingen Episoder af nogen Art, ligesom der ikke fra nogen Side blev lagt Hindringer i Vejen gennem Byen for den store Følge efter afdødes Baare.

*8/1-44
afbaeret det Pris.*

Herm. Christiansen
Overbetjent.

Denne "indberetning" er i kopi blevet overdraget Kaj Munk Forskningscentret af Herman Christiansens oldebarn Hanne Lyhne Heggelund. Frihedsmuseet har for flere år siden modtaget denne tekst og andet materiale, doneret af Herman Christiansens familie. Teksten er så vidt muligt gengivet uændret fra det maskinskrivne forlæg.

*Jørgen Albretsen,
Kaj Munk Forskningscentret.*

Et spark til *Ordet*

Af Carl P. Behrens,
præst, cand.theol.

Med stor interesse har jeg læst Svend Aa. Niensens boganmeldelse i *Munkiana* nr. 52 af Ricardt Riis' seneste bog: *Et spark til himlens dør* samt Knud Erik Andersens meget gode og igangsættende kommentarer i samme blad under overskriften *Åbent brev til Ricardt Riis*.

I debatten om Kaj Munks hovedværk *Ordet* er der således nu sparket til "hjørne"! Vi må da spørge os selv: Når vi i mål med bolden – eller leger vi bare bold med ordene og begreberne i teologiens verden? For mig personligt har to bøger været afgørende for min forståelse og tolkning af *Ordet*. Den ene er K.L. Aastrups *Erindringer* (Gads forlag 1999) og den anden er Bo Elbrønd-Beks fremragende analytiske bog: *Opstandelsesmotivet i Kaj Munks drama Ordet* (Forlaget Underskoven 2009).

Hos Aastrup – i en årrække nærmeste kollega til Kaj Munk – får vi i hans erindringer en levende beskrivelse af, hvor medtaget og fortvivlet Kaj Munk var, da han havde oplevet dødsfaldet på gården ude på Hugvej og nu skulle hjem og skrive begravelsestalen. Han var aldeles fortvivlet og gennemsyret af en psykosomatisk og traumatisk sindstilstand, hvor han blev så dårlig, at han måtte forlade stuen og gå ud i haven, hvor han ganske enkelt kastede op! – Hvorledes den sjælesørgelige samtale mellem de to embedsbrødre har udviklet sig, ved vi ikke; men Aastrup,

som havde et indgående kendskab til sin forfatterkollega, har givet opfordret sin gode ven til at gå hjem og skrive sig ud af smerten, hvilket så også skete i løbet af kun få dage!

Bo Elbrønd-Beks litterært epokegørende og meget frugtbare iagttagelse er, at Kaj Munks drama må betragtes under det, som han kalder en psykobiografisk synsvinkel. Han forklarer det ved at fastslå, at når denne "Forskningsmetode" viser sig at være frugtbar, beror det først og fremmest på, at det derigennem bliver muligt at fremanalysere en række tidlige, men afgørende tab, der med tilbagevirkende kraft fører til et potenseret ønske om at kunne genopvække døde, hvorved en række biografiske hændelser bliver forbundet. Eftersom Kaj Munk identificerer sig med den arketype, som Jesus Kristus repræsenterer, kan man følgelig tale om, at der i bevidsthedsmæssig henseende er sket en form for inflation, hvorfor han ikke længere kan skelne mellem guddom og jeg, hvilket får tragiske følger."¹ –

Man kan så spørge sig selv, om disse følger er tragiske eller i virkeligheden særdeles frugtbare, idet verden ville have været meget fattigere uden Kaj Munks *Ordet* med dets grænsesprængende budskab, som ikke blot splintrer "ligsynsmandsinstitutionen" i stumper og stykker, men også den Bultmanske afmytologisering, som har præget teologiens verden i efterkrigstiden. Jeg husker således fra et lollandsk stiftspræstekonvent på refugiet Fuglsang,

¹ Bo Elbrønd-Bek: *Opstandelsesmotivet i Kaj Munks drama Ordet*, på omslagets bagside. Forlaget Underskoven, København 2009

hvor to prominente teologer holdt hver sit foredrag om "Afmytologiseringen hos Bultmann". Efter foredragene stillede stiftes daværende biskop det skarpe spørgsmål til forsamlingen: "Kære embedsbrødre og -søstre! Ville det anfægte jer i troen, hvis en arkæolog kom og kunne påvise de jordiske rester af Jesu legeme fra en grav et sted i Jerusalem?" Mange var chokeret over denne tilkendegivelse, som rejser det helt basale spørgsmål: Er Kristus virkelig opstået fra de døde – eller er han ikke? Hos Bultmann kan hovedessensen udtrykkes med den berømte senstens: "Das ist nicht das was, sondern das dass, das ist entscheident!" (Det er ikke hvad, der skete, men "at" det skete, som er afgørende).

Omplantet til Kaj Munks univers betyder det, at "underet" i hans bevidsthed allerede er sket – ikke bare påskemorgen – men også i hans tidlige opvækst på Lolland, da han i sin barndoms "katedral" nede mellem hindbærbuskene bad til Gud i Jesu navn, at hans gode ven ikke måtte blive dødens bytte, men måtte se livet på ny! – Kaj Munk skildrer selv, hvorledes Faderen efter begravelsen af Peder Emmiche vender tilbage til barndomshjemmet i Opager og spænder hesten fra, hvorefter Kaj forsigtigt kommer og spørger "Naa, hvordan gik Begravelsen?" "Jo, den' jik ju, som saan noue de goer." "Jamen – jamen blev han – blev han da i Kisten?" "Tja!" raabte Far i et Udbrud af Latter. Jeg slap Seletøjet og gik ned bag i Haven. Der var faldet et Mørke over mig... og det ganske Land... som i Kristi Korsfæstelsesstund. Jeg forstod ikke noget mer. Og ærligt talt ... jeg har

ikke rigtig forstaaet siden.” – ²

Den anden afgørende begivenhed fra barndommen er Camilla Westeds død i 1917, hvor Kaj Munk er fyldt til randen af sorg og smerte ved tabet af sin gode ven og barndoms protegé. Om dette betydningsfulde møde skriver Søren Daugbjerg: “Fra den 25.5.1910 får Kaj Munk som forberedelse til realskolen privatundervisning af Wested og kapellan Geismar. Undervisningen hos Wested foregår i dennes privatbolig. I sine erindringer skriver Kaj Munk om privattimerne og om Camilla: ‘Her lærer jeg rigtigt Westeds prægtige Kone at kende. Hun var Sjælen i hans Færd, begavet, tindrende aandsinteresseret. Maaske var hun det første Menneske, der for Alvor troede paa, der stak en Digter i mig. Utrættelig til at anspore. Begeistret naar hun lyttede. Lige saa levende som livlig.’”³ –

Efter kort tids indlæggelse på Maribo Sygehus, dør fru Wested og under særdeles stor deltagelse fra hele sognet bliver hun begravet fra Tirsted kirke. Inden da har hun stået ‘lit de parade’ hjemme i haven, hvor ungdomskor har sunget og der er blevet holdt mindetaler. Lærer Martinus Wested var som forstenet og husker intet af de taler, som blev holdt. Men én ting glemte han ikke: “Men derimod husker jeg, at Kaj Munk efter Bisættelsen sagde til mig, at han skammede sig over, at han ikke havde Mod til og Tro paa at Camilla

vilde vaagne op, hvis han var traadt hen til Kisten og byde hende i Jesu Navn saa op! Jeg stirrede uforstaaende paa ham og troede han havde mistet sin Forstand. Ikke anede jeg, at dette Dødsfald af hans saa næsten forgudede og ham saa moderlige Camilla, skulde give Stødet til hans mægtigste Drama *Ordet*.”⁴

Se disse særdeles stærke indtryk fra barndommen ligger som latente dramatiske ‘føstre’ i den unge digterpræst. Alt sammen i virkeligheden undfanget ved Helligånden, idet Gud selv lægger sin velsignende hånd på drengen⁵, da Julius Bachevold velsigner den unge dreng i Kristianssædeskoven. Han går videre, som forvandet og genfødt;

For denne rene farve
den er mig som en vårens dåb,
der lar mig nyfødt arve
en evighed af håb.

I den konkrete og særdeles traumatiske livssituation for præsten Kaj Munk, eksploderer hele det oplagrede stof fra barndommen i dette psykobiografiske drama, hvor alle elementer falder på plads i dramaet, som på få dage vinder skikkelse gennem Kaj Munks pen. Selv sønnen, Helge, bliver med sit Johanneslignende sind og skikkelse draget ind og og formes i “Stærekassen” – få trappetrin over hans hoved – til den person, der mere end nogen anden ser barnets betydning for udløsningen af dramaet i Jesu navn. Himlens kræfter

² Kaj Munk: *Foraaret saa sagte kommer* Forlag: Hjem og bog. Ti danske forlæggeres bogklub 1959, s. 135.

³ Søren Daugbjerg: *Martinus Wested – en landsbylærer*. Poul Kristensens forlag, 2003, s. 62.

⁴ *ibid.* s. 74.

⁵ Professor Marc Auchet udtalte i en samtale ved sin tiltrædelsesforelæsning som æresdoktor ved Aalborg Universitet: “For mig er der ingen tvivl om, at digterpræsten ‘blev født’, da han fik velsignelsen ude i skoven!”

slippes løs – og dramaet fødes ind i virkelighedens verden, så det får lov at udfolde sig i al sin magt og væld – uden forstandskritiske spørgsmål. Både teologer og ligsynsmænd kan godt gå hjem og lægge sig, når det storslåede drama fra Vedersø Præstegård først er gået over scenen.

Derfor kan den verdensberømte filminstruktør og dramatiker, Ingmar Bergmann i en artikel⁶ skrive: “*Ordet* er jo uden tvivl et af de bedste stykker, som er skrevet i Skandinavien – selv om man inkluderer alpetinder som Ibsen og Strindberg.”

Så er det bare sagt – og mere hverken kan eller skal siges!

⁶ Universitetsavisen (torsdag den 11. januar 1990) NB! Illustration af Karen Steen: Kaj Munk gengives som en af Ingmar Bergmans “Mine danske engle”.

To kilder i Munks ubevidste?

Af Ricardt Riis

Hermed leveres et forsøg på at svare på de to omtaler af min bog *Et spark til himlens dør* i *Munkiana* nr 52. NB: Et forsøg!!

Professor Erik Svendsen skriver i *Optikken om Ordet*:

Ordet følger de kompositoriske regler fra det klassiske græske drama. Det viser Anker Gemzøe. Hvad han ikke siger så meget om, er de enkelte figurers evne til at opnå erkendelse, anagnosis. Min tese er, at dramaet ikke helt lever op til genrefordringerne, for hvem bliver egentlig klogere i stykket? (*Optikken* side 212).

Fra Aalborg Teaters opsætning af *Ordet* i sæsonen 1957/58. Gamle Mikkell Borgen (Palle Reenberg), Maren (Dorthe Normann), Ingse – Lilleinger (Marie Normann), Inger (Birthe Backhausen), Mikkell Borgen (Peter Marcell), Anders Borgen (Per Lauesgaard). Iscenesættelse: Bjarne Forchhammer. Scenografi: Hermann O. Petersen. Foto: Clausen Commercial Foto, Aalborg.

Og Svendsen fortsætter med at gå personerne i *Ordet* igennem, og for hver enkelt viser han, at de ikke opnår nogen ny erkendelse. Ikke Johannes, ikke Maren, ikke Borgen eller Peter Skrædder. Og så skriver han:

Oversat til de græske drama-kategorier: forbliver den gamle Mikkell Borgen ikke en bærer af hamartia? Så vidt jeg kan se. Han lever på en fejlagtig ideologi, og bemærk hvordan han op til flere gange i stykket uden videre skifter synspunkt, velsagtens fordi han er blevet en tvivler, én der inderst inde ikke tror, heller ikke på sig selv. Det er disse indre brist hans antagonist Peter Skrædder (intuitivt?) har anet. Det er hamartia-skyggen, der gør patriarken Mikkell Borgen til en skæbnefigur. Måske kan han, når stykket slutter, blive en anden. Men livet efter genopstandelsen overlader Kaj Munk til læserens egen forestillingsevne.

Hvad jeg konstaterer, er, at *Ordet* overraskende nok ikke rummer en figur der gennemlever en erkendelsesproces som matcher tekstens intentionelle struktur. (*Optikken* side 213).

Man kan, vil jeg mene, regne denne tendens til at rette sig ind efter de aristoteliske dramakategorier med til de ubevidste kilder, som Munk øser af, når han skriver skuespil. Erik Svendsen finder ikke dette eksemplificeret i *Ordet*, men man kan se det mange andre steder, f.eks. i *Smeltediglen*. Emil Frederiksen, en anmelder på *Berlingske Tidende* i halvtredserne, har i en kronik

i denne avis den 4.1.54 givet følgende karakteristik af det afgørende punkt i Munks digtning:

Kaj Munk drømte den samme Drøm, der ligger dybest i Protestantismens Væsen: Forventningen om, at Oldkristendommen skal bryde ind i Verden paany, frigjort fra alt, hvad senere Tider har ladet den overgro med – Forventningen om en Profets Optræden, der genskaber samme Møde mellem Gud og Menneske, som Jesus skabte, da han forkyndte Gudsriget og gjorde Velgerninger med en Magt, som Verden kun kan forfalske.

Det afgørende Punkt i hele Kaj Munks Digtning er den Scene i *Smeltediglen*, hvor Professor Mensch er alene, men ogsaa sammen med Jesus i Skikkelse af det ægte Portræt, Mensch har fundet. Om dette Billede siger Mensch (og Kaj Munk), at det er malet af en Mand, som ved Synet af Jesus fra en Fuser blev en Mester. Billedets Øjne ser paa Mensch – han værger sig imod dets Magt, men overvældes til sidst. Uden nogen religiøs Trang fra hans Side, uden indre Krise, uden ydre Omvendelse, men i Kraft af direkte Kontakt forvandler den levende Herre Jesus Videnskabsmanden, Egoisten, Pylrehovedet Mensch til en Mand, der forstaaer, at han elsker en Kvinde – thi “Gud er Kærlighed” – og som tager et modigt Standpunkt over for denne Verdens Mægtige.

Emil Frederiksen kalder det en “forvandling”, og det har han ret i. Han har sikkert ogsaa ret i at se dette som udtryk for et ønske fra Munks side

om, at oldkristendommen atter skal bryde ind i verden. Men det vil være lige så rigtigt at se det som et udtryk for, at Munk ubevidst følger de dramatikkers love, som Aristoteles har aftegnet for os, altså at sige, at der her foreligger en *anagnorisis*, dog at denne *anagnorisis* hos Munk har iført sig et kristent klædebon, så forvandlingen ses som udslag af et møde med Kristi forvandlingskraft.

En sådan forvandling har jeg i min bog hævdet foregår med Maren i sidste akt af *En Almanakhistorie*. Munk har ladet sig inspirere af Selma Lagerlöfs *Kejseren af Portugalien*, ikke blot, så han lader en Jesus-figuration optræde, men også, så han lader denne Jesus-figuration udøve sin forvandlingskraft efter sin død. Og jeg har i min artikel i *Munkiana* nr. 40 *Kaj Munks Borgensgaard-kompleks* omtalt andre steder i Munks værk, hvor en sådan forvandling finder sted. Dog gør jeg dér opmærksom på, at forvandlingen skal ske 'på naturlig måde'. Derfor vil en sådan forvandling ofte overses af mange.

Man kan diskutere, om man i det hele taget skal kalde en sådan forvandling af et menneske for et under. Men i kraft af den kendsgerning, at Munk i sin nekrolog over Selma Lagerlöf kalder den afdøde Jans virkning på sin datter for et mirakel (DEI side 150) har jeg ovovet også at kalde Marens gåen-i-sig-selv i syvende akt af *En Almanakhistorie* for et under. Oven i købet hævder jeg, at dette under på teatret kan genfindes udenfor teatret i vor hverdag, hvad opstandelsesunderet i *Ordet* ikke kan.

Og netop denne *anagnorisis*forståelse hos Munk gør det muligt at tale om en forkyndelse i Munks dramatik. Det,

der gør, at vi forstår professor Mensch, når han forvandles af Jesus-billedet, er jo, at vi selv har været genstand for noget lignende. Det vil sige: vi bliver os igen bevidst, at den slags forvandling kan foregå. Og det er nøjagtig den samme virkning, forkyndelsen af Jesu undere vil fremkalde. De vil ikke blot fremkalde en passiv formodning om, at det er foregået ganske, som det er fortalt, de vil åbne vore øjne og øren for det, der kan gøre også os til hele mennesker. Peter Skrædder har formodentlig den fuldstændige ortodokse og fromme opfattelse af Jesu undere, at det virkelig dengang skete, ganske som det er fortalt. Men måske han skulle have været mere åben for underforkyndelsens forvandlingskraft. Hans behandling af hans kone og datter er ikke just båret af kristelig ydmyghed.

Men ikke blot findes der i Munks ubevidste en sådan ligefrem forståelse af dramatikkers love, der findes også en række pietistiske brokker, levn fra en opvækst i pietismens skygge. Også de gør sig gældende i hans dramatik, og også de gør sig gældende, uden at han selv helt er klar over det.

Der findes f.eks. en ikke særlig gennemarbejdet forestilling om helbredelse ved bøn eller helbredelse ved tro. Man forestiller sig, at en stærk tro i sig selv er i stand til at bringe den ønskede helbredelse i stand. "I sig selv", ja, for hvor forestillingen vinder indpas, er man næsten derhenne, hvor Gud sættes fra bestillingen. Bønnen opfattes ikke som en bøn, for en bøn kan Gud tænkes at sige nej til, uanset, med hvor stærk inderlighed og tro den fremføres, den opfattes mere som en besværgelse, en besværgelse, der 'virker', ikke i kraft af Guds medlidenhed, men i kraft af

den troendes trosintensitet. Gud som mellembestemmelsen, Gud, som den, der dog i det mindste skal give tilladelse til, at hændelsen finder sted, lades af og til helt ude af betragtning.

Sådan som Anton gør det i *Kærlighed*. I anden akt mindes Anton dengang, præsten kom og bad for deres lille dreng:

a er ikke overtroisk — a mener, at en anden Præst kunde vel og — alligevel: inderst inde tror a nok te a tror te uden den Bøn, du gjorde — (KAS side 84).

Præsten siger her afværgende: “Sludder, Anton. Du skal takke Gud og ikke mig”. Og det er naturligvis fromt og rigtigt sagt, men det er tillige et vidnesbyrd om, at hvis man lægger al vægt på den trosbøn, der bedes, så får man bønnen forvandlet til en besværgelse, og en besværgelse holder Gud udenfor, den lader bønnens intensitet i sig selv være årsag til helbredelsen, så man som Anton takker den, der udførte besværgelsen, og ikke Gud.

Senere, i fjerde akt, beder præsten selv sammen med Sylvester om helbredelse for Sylvesters søn Vilhelm (KAS side 101f). Denne bøn lyder som en bøn, men af den efterfølgende replik fra præsten fremgår det, at han mere regner den for en besværgelse end for en bøn. Bønnen indeholder da heller ikke det fra Jesu bøn i Getsemane kendte udtryk: “Ske ikke min, men din vilje!” Så uanset, at præsten ikke selv tror, har han denne pietistiske opfattelse af bønner som en besværgelse siddende i sig og kan rette sine ord ind efter den. Han hævder således umiddelbart derefter, at Gud har hørt bønner; Sylvester vil i

morgen få brev fra sin kone, at Vilhelm er i bedring, siger han. Men ak, denne gang var han ikke så heldig, som da han bad for Antons dreng, Vilhelm dør.

Men det tydeligste eksempel på, at Munk i sin dramatik ubevidst lader sig lede af den pietistiske broksamling i sit sinds dyb, så han forvandler en bøn til en besværgelse, finder vi i *Alverdens-Urostifterne*. Her lader Munk Paulus hævde overfor Kornelius, da Peter er blevet fængslet, at bønner er hans våben (AUS side 59ff). Og han lader det slå til: Da først de forsamlede troende har fået Peters lidettroende hustru, Susanna, drevet ud af værelset, så kan de rigtig komme i stemning, bede og bønvalde og tungetale til den store guldmedalje, og – mirakel, mirakel – fængslets porte åbner sig, og Peter kan træde ud. Desværre for Munk viser netop denne gengivelse af et nytestamentligt hændelsesforløb, hvor unytestamentligt Munk tænker. I Apostlenes Gerninger gennemfører Gud Peters befrielse, uden at nogen menneskelig besværgelse går forud (Apg 12,1-17). Derfor kan Lukas få det sjove træk med, at de troende ikke tror på det, da pigen kommer og siger, at det er Peter, der står udenfor døren, så Peter til sidst er ved at blive utålmodig. Modsat hos Munk; her bliver Paulus ikke spor overrasket over at se Peter. Hos Lukas er der tale om bøn, hos Munk om besværgelse.

Det siger sig selv, at det er ret vanskeligt at administrere sådanne to modsattede tendenser i det ubevidste, både for forfatteren selv, altså Munk, og for os, der senere skal søge at fortolke hans værker. Men selv om vi må ærgre os over, at mange gode handlingsmønstre i dramatikken ødelægges, fordi de forstyrres af de pietistiske brokker, og

altså ærgre os over, at disse brokker befinder sig i Munks ubevidste, hvor han ikke har mulighed for at gå dem efter i sømmene, så må vi alligevel glæde os over de gange, hvor det dramatiske ubevidste får overtaget og leverer os en fremragende dramatik, der virkelig når langt ned i eksistensens dybder.

Ordeter–mener jeg–etskuespil, hvor man må ærgre sig over, at en pietistisk forestilling om ikke blot helbredelse ved tro, men dødeopvækkelse ved tro får lov at slå sig løs. Derfor var det for mig en glædelig opdagelse, da jeg blev klar over, at *En Almanakhistorie* er et korrektiv til *Ordet*. Én ting er selv at blive klar over, at i *Ordet* slår de pietistiske bønforestillinger over i ukristelige besværgelsesforestillinger, noget andet og langt bedre er at finde ud af, at Munk vist mener det samme. “Vist”, ja, længere kan man ikke komme, dertil er Munk i for høj grad bestemt af sit ubevidste.

Det er hovedsagen i min bog. Det er det afgørende. Det er, hvad jeg søger at påvise.

Det deraf afledede spørgsmål: hvad Munk da ville med *Ordet*, om man ikke må sige, at han ville rette en anklage mod Gud, er af mindre betydning, selv om jeg da vil mene, det er sandt nok.

Og jeg synes ikke, det er så svært at se, at Munk forestiller sig, at det, der sker, mere er en besværgelse end en bøn. Dels siger han det selv i sit brev til Fibiger:

han [Johannes, rr] begynder udtrykkeligt Besværgelsen med de Ord: Saa sandt Gud vil det. Her er stadig kun Tale om Lydighed, Troens sejrende, ydmyge, stolte Lydighed. (EDV side 66).

Dels er der i besværgelsesformularen ikke indføjet nogen Getsemane-bøn om, at det må være Guds og ikke menneskets vilje, der kommer til at ske. Og hvad der sker, afhænger ikke af Guds indgriben, men af menneskets tro. Da ingen vil støtte Johannes’ hænder, mens han nedbeder underet, er han ved at opgive at udføre det (KAS side 64). Og det er givet: opgiver han at nedbede underet, vil Inger ikke opstå fra de døde. Det er altså gamle Borgens forestilling om, at underet er hjemløst, når menneskets tro mangler, og ikke Ingers tro på Guds muligheder også uden menneskets tro, der behersker scenen (KAS side 13).

Og endelig: Når Munk her taler om troens lydighed, skyldes det den forudgående replik:

Derfor kunde I have spurgt, om I maatte. Se, jeg har spurgt; jeg har ligget i Ensomheden og Sneen og tigget, til jeg blev varm og fik Lov. (KAS side 64).

Lydigheden tænkes altså at ligge i den bøn i sneen, der gik forud. Men ærlig talt: Hvis dette at spørge om at måtte få den døde tilbage er identisk med at friste Gud, jævnfør Peter Skrædders bemærkning, og hvis det er forbudt at friste Gud, så er vel også dette at bede om lov til at friste Gud, identisk med at friste Gud. Man kan ikke komme udenom Guds bud med den slags prokuratorkneb.

Og fordi Johannes i sin besværgelse henviser til den tilladelse, han mener at have fået, derfor er det logisk nok, at han siger “så sandt Gud vil det”, ikke “så fremt Gud vil det”.

Jo, de pietistiske brokker er spil-

levende i Munks underbevidsthed.

Det er forøvrigt også det, der viser, at Munk er dybt afhængig af Bjørnsons skuespil *Over Evne*, selv om han i sin omtale af anekdoten om Peter Emmiche pure nægter det (EDV, side 65). For hos Bjørnson er det jo også troen, der er afgørende. Når pastor Sang ikke kan helbrede sin hustru, skyldes det, siger han,

Jeg har hjulpet så mange og kan ikke hjælpe henne, fordi jeg ikke kan rigtig be sammen med henne, den gjenstridige! Og jeg får ingen magt i det, når de syke ikke ber med — at sige, når de kan be. (BB, side 205).

Det er besværgelsesforestillingen om igen, den forestilling, som Munk så knivskarpt afbilder i *Alverdens-Urostifterne*. Og det, at Bjørnson i sin note til sidst hævder, at alle pastor Sangs undere er videnskabeligt forklarlige, får Munk til at protestere, ikke gennem teologiske artikler, men gennem sit skuespil *Ordet*. At en lam kommer til at gå ved en besværgelse, kan måske forklares, hvis lammelsen var det, man dengang kaldte en hysterisk lammelse. Men at en, der har været død i fem dage, rejser sig fra sin kiste, det kan ikke videnskabeligt forklares, det er et under. Derfor polemiserer *Ordet* imod *Over Evne*.

Og derfor er det fuldstændig korrekt, når Henning Kehler den 15.9.32 i *Berlingske Aftenavis* hævder:

“Ordet” er et Svar — og det er Svaret paa Bjørnsons berømte Skuespil. Bjørnson havde allieret sig med Videnskaben (han citerer Dr. Charnot i en Note) for at forklare

og bortforklare Religionen, d. v. s. Underet. Kaj Munk har forbundet sig med Kunsten for at bevidne Underet. Begge Veje er mulige, men Kunsten afdør i Videnskabens Omfavnelse, den genopstaar i Troens.

Det er godt nok ikke sandt, at religionen, dvs. kristendommen, bortforklares, hvis Sangs undere gøres videnskabeligt forklarlige. Men det tror både Kehler og Munk. For Munk har i et radiointerview hævdet netop det, her gengivet efter *Berlingske Tidende* den 6.9.1932:

Samtalen drejes nu over imod det Emne, som i Forvejen var opgivet for dette Interview, Forholdet mellem Præsten og Skuespildigteren. Kaj Munk siger i den Forbindelse: — Kunsten hører snarere hjemme hos Religionen end hos Videnskaben. Og “Over Evne” som mit Skuespil, hvad der meget rigtigt er bemærket, polemiserer imod, hævder netop den modsatte Opfattelse.

Derfor er det lidt uforklarligt, at Munk derved, at han senere opfinder anekdoten om Peter Emmiche, fuldstændig forkaster enhver påvirkning fra Bjørnsons side. Den er der jo dog. De to har den samme fejlagtige opfattelse af, at kristendommen står og falder med, at frembesværgede undere forekommer. Bjørnson vil, fordi ‘hans’ undere kan forklares videnskabeligt, forkaste religionen, Munk vil fastholde frembesværgede underes virkelighed (i hvert fald på teatret), og dermed mene, at han forsvare troen.

Hvilket turde være højst tvivlsomt. For det hører nu engang ikke med til troen, at et under kan besværges frem

af en stærkt troende. Det er og bliver en afvej, en fejløpfattelse.

Men det må indrømmes, anekdoten om Peter Emmiche har været yderst virksom. Ikke blot har mange fortolkere ladet forbindelsen til Bjørnson være tvivlsom eller unævnt, man har også accepteret og endda udbygget tanken om, at Munk fra barnsben af har været udset til at skrive *Ordet*. Man forklarer omhyggeligt, hvordan Munk har mødt døden den ene gang efter den anden, og mener derigennem at give en forklaring ud fra Munks biografi på det mærkelige forhold, at han lader foretage en dødeopvækkelse på scenen. Svend Aage Nielsen mener oven i købet, at jeg burde have brugt nogle flere af de 'kilder', der hævder dette.

Jamen, det er jo netop denne myte, jeg vil tillivs. Jeg tror reverenter talt ikke på det. Jeg finder det højst usandsynligt, at en dreng på 11 år skulle forestille sig, at noget, der aldrig er sket før: at en død står op af sin kiste, skulle ske på Lolland i det Herrens år 1909, fordi denne dreng har bedt om det i Jesu navn. Jeg finder det langt mere sandsynligt, at det er Munk selv, der i 1932 med sin store fabuleringssevne har opfundet anekdoten, altså har lagt den tanke om dødeopvækkelse, som han har fået i og med at han skrev *Ordet*, ind i sit tidligere levnedsløb. Og det vil jeg holde fast ved, indtil jeg får forelagt en tekst, der siger det modsatte.

Det var jeg såmænd lige ved at få gennem et foredrag af Marc Auchet på Løgumkloster Refugium i begyndelsen af februar. Auchet citerede et brev fra den unge Kaj Munk til lærer Wested efter Camilla Westeds død. Her siger Munk, at ord ikke duer i denne situation, her duer kun handling, handling, handling.

Skulle det mon betyde, at Munk allerede da forestillede sig, at et nutidsmenneske skulle kunne opvække en død?

En hurtig reaktion fra det altid redebonne forskningscenter og jeg havde brevet i hånden (eller på computeren). Og det viste sig, at Munk med det tre gange gentagne 'handling' kun vil understrege, at han ikke ved, hvad han skal sige til sin gamle lærer og nu gode ven, Martinus Wested.

Wested forstår det da heller ikke i sit svar sådan, at Munk siger nogetsomhelst i retning af en dødeopvækkelse å la den i *Ordet*.

Nej, jeg finder det langt mere sandsynligt, at tanken om at lade en dødeopvækkelse fremstille på teatret først er kommer til Munk i oktober 25, efter det frygtelige dødsfald, hvor Marie Sand forblødte i barselsseng, og at hans ide med denne opvækkelse er at gå i rette med Gud, anklage ham, vise ham, hvordan han burde have handlet.

Det mener Svend Aage Nielsen ikke er korrekt. Han citerer (næsten det hele af) mit 'bevis' fra Einar Christiansens brev, det, jeg har brugt som vignet, og skriver så:

Men hvor er anklagen mod Gud i disse linjer? Er de ikke mere et udtryk for, at Munk som ung har fulgt Jesu ord om at blive som barn – ja som barn i trodsalderen? Ord for, at han i sin anklage over døden trods alt henvender sin trods til himlens dør? Dybere stikker 'anklagen' ikke, når Jesus har understreget: "Hvis I ikke vender om og bliver som børn, kommer I slet ikke ind i Himmeriget" (Matt 18,3).

Altså, han indrømmer, at der *er* en anklage i disse ord, blot stikker den ikke særlig dybt. Den er som anklagen fra et barn i trodsalderen. Jaså, Munk er, når han skriver det skuespil, han i vore dage først og fremmest er berømt for, som et barn i trodsalderen. Så vil jeg nu alligevel foretrække min bedømmelse af Munk i oktober 25: at han er et menneske, der ikke forstår et muk af det hele, ikke forstår, at Gud kan tillade dette, ikke kan fatte, at Gud er retfærdig efter dette, og at det er hele denne uforstand, hele denne fortvivlelse over Guds handlemåde, han vil have afløb for gennem sit skuespil.

Dog, dette med at stykket er en anklage mod Gud, er som sagt det mindre væsentlige for mig. Det væsentligste er at få påpeget, at Munk med *En Almanakhistorie* korrigerer *Ordets* underforståelse.

Det gør han ud fra den dramaforståelse, der ligger ubevidst i hans sind. Han fornemmer, at et drama skal indeholde en *anagnorisis*, og da han er en kristen forfatter, 'oversætter' han *anagnorisis* til 'omvendelse', 'sindsfornyelse', 'forvandling'. Dette ses adskillige steder i hans skuespil: Herodes' forvandling ved mødet med jomfru Maria, Anne Boleyns gåen i sig selv i Tower-scenen, jalousiens forsvinden hos Charita i *Fra Tidehvervet* (her siger hun oven i købet, at "der er overnaturligt til" for at modsige den scientistiske tese, fremsat lidt tidligere, at "alt hvad der er, er naturligt, alt hvad der sker, sker naturligt"), smedens fortrydelse i *Puslespil*, sangerindens forvandling i *Det gyldne Smil*, Bettys ændren holdning i *Den Kærlighed*, Marens omvendelse i *En Almanakhistorie*, og Mensch's

fortrydelse i *Smeltediglen*.

Er det muligt at forklare alle disse hændelser ad psykologisk vej? Måske. Men den finurlige Munk vil have os til i det mindste at overveje for os selv, om det mon ikke er netop en sådan holdningsændring, det kristne evangelium vil fremkalde hos os. Han vil forkynde evangelium på teatret, javist, men gøre det på teatrets betingelser, dvs., ved hjælp af netop en *anagnorisis*. Derfor må han korrigerer *Ordet* og skrive et skuespil *Ordet II* eller *En Almanakhistorie*. Det er kampen i hans underbevidsthed, der tvinger ham til det, kampen mellem en pietistisk trosbrok om helbredelse ved tro og en dramatisk opfattelse af den kristne *anagnorisis* som det væsentlige i både dramaet og livet.

Litteratur

Mindeudgaven, *Dagen er inde*, (DEI), Nyt Nordisk Forlag 1962.

Mindeudgaven, *Kærlighed og andre Skuespil* (KAS), Nyt Nordisk Forlag 1962.

Mindeudgaven, *En Digtets Vej* (EDV), Nyt Nordisk Forlag 1948.

En Almanakhistorie, (EAH), Bindslev 2003.

Alverdens-Urostifterne, (AUS), Nyt Nordisk Forlag 1947.

Bjørnstjerne Bjørnson, *Samlede Værker*, bind V. (BB)

Kaj Munks værker i teaterhistorisk optik (optikken), Aalborg 2012.

Bog anmeldelse

Ricardt Riis:

*Et spark til himlens dør.
En teologisk gennemgang
af "Ordet" og skuespillets
sammenhæng med
"En Almanakhistorie"*

**Et spark til Kaj Munk-
forskningen:**
*Ricardt Riis' teologiske
afhandling om mirakelstykket
Ordet¹*

Af Marc Auchet

Ricardt Riis skal have ros. Det bidrag, som han hidtil har ydet til Kaj Munk-forskningen, er betydeligt, og alt tyder på at han fortsat vil berige den med flere dybdegående analyser. Lødig forskning har sine krav, og så vidt jeg kan se, opfylder han dem i meget høj grad. Hans stærke side er, at han arbejder

¹ Ricardt Riis, *Et spark til himlens dør – En teologisk gennemgang af 'Ordet' og skuespillets sammenhæng med 'En Almanakhistorie'*, Syddansk Universitetsforlag, 2013. Fra nu af forkortet til R.R. med sidetal.

med førstehåndskilder og bruger dem kritisk. Han er således med til at forny de emner, han beskæftiger sig med. Han har f.eks. gjort opmærksom på, at Mindeudgaven har udeladt Niels Møllers digt "Anabella" i slutakten af Munks skuespil *Kærlighed*, en opdagelse der indbyder til nye refleksioner. Men han har bl.a. også peget på, at Hans Brix' måde at referere Munks breve på kan være misvisende, og flere lignende eksempler kunne nævnes. Hans tilgang til tingene er kendetegnet af selvstændig tænkning og stort personligt engagement, men han er en dreven debattør og som en konsekvens heraf har hans argumentation – på godt og ondt – ikke sjældent en polemisk undertone.

Hans artikel "Vandbærere og Stjerner" i *Munkiana* nr. 49 (2012) bærer således præg af en vis utålmodighed over manglende respons på hans forskningsresultater. Den er ment som et forsvar for "vandbærerne", dvs. dem som arbejder med arkivmaterialet, ikke mindst ved Kaj Munk Forskningscentret i Aalborg. Han afslutter sit bidrag med et fyndigt "portitor aquae dixit", men henregner sig trods alt delvis til "stjerneerne", dvs. "dem, der redigerer antologier og skriver artikler og diskuterer med sig selv og hinanden om, hvordan det skuespil og det brev skal forstås". (*op. cit.*, 22) Jeg er klar over, at jeg ikke er den eneste, Riis har haft i kikkerten, da han skrev dette, men jeg kan ikke nægte at jeg i 1997 kom for skade at udgive en Kaj Munk-bog med titlen *De lollandske stjerner* – et citat fra selvbiografien *Foraaret saa sagte kommer*. Jeg læste derfor artiklen med dobbelt interesse, men jeg havde ingen problemer med at anerkende at Ricardt

Riis hermed har sendt et klart signal, som man ikke kan sidde overhørig. Jeg har siden ved flere anledninger givet udtryk for min oprigtige glæde over hans samlede indsats og agter at gøre det her endnu en gang.

Man vil nok tillade mig at komme med et kort historisk tilbageblik og en perspektivering af Kaj Munk-forskningen i de tre sidste årtier. Jeg begyndte at arbejde med Kaj Munks forfatterskab så tidligt som i 1984, i forbindelse med et forskningsprojekt støttet af det danske undervisningsministerium. Det mundede ud i en doktorafhandling, som jeg forsvarede ved Sorbonne i 1990. I denne sammenhæng opholdt jeg mig flere gange i Danmark, hvor jeg havde udmærkede arbejdsbetingelser. Min kontakt med Kaj Munks familie, især hans søn Arne, var specielt motiverende og inspirerende. Det tog imidlertid ikke lang tid, før jeg opdagede, at interessen for Kaj Munk i Danmark på det tidspunkt – mildt sagt – lå på et meget lille sted, i hvert fald i hovedstadens akademiske kredse. Bjarne Nielsen Brovsts romanbiografier og en tv-serie vakte en del opmærksomhed hos det brede publikum og i medierne, men det var hovedsagelig Munks liv og personlighed, som dengang var i fokus. Hans forfatterskab forblev *terra incognita* for de allerfleste. Jeg brugte en del arkivmateriale, bl.a. flere utrykte skuespil, men adgangen til det var begrænset og jeg anså det som min hovedopgave at trække selve værkerne frem i lyset. Det blev omsider til en disputats på lidt over 1000 sider og senere hen, i 1994 og 1997, to forskellige bøger, en på fransk, *L'univers imaginaire de Kaj Munk*, og

en på dansk, *De lollandske stjerner*, som stort set gengav afhandlingens indhold med en del supplerende stof.

Siden dengang er der sket meget omkring Kaj Munk. Det har været spændende for mig, så at sige fra sidelinjen at være vidne til Munk-receptionens langsomt opadstigende kurve. Det mest iøjnefaldende er nok at hans dramatik har oplevet en tydelig renaissance. Flere af hans skuespil er igen blevet opført, efter en lang periode, hvor de var forsvundet fra teatrenes repertoire. Som to vigtige højdepunkter kunne man ellers nævne Per Stig Møllers Munk-bog, der udkom i 2000 og blev rost af en enstemmig kritik, og ikke mindst år 2006, hvor Kaj Munks betydning for dansk teaterhistorie blev officielt anerkendt, idet kulturministeriet optog *Ordet* i den omstridte "kanon for scenekunst". Men år 2005 fortjener også særlig opmærksomhed. Det er nemlig det år, hvor Kaj Munk Forskningscentret blev oprettet ved Aalborg Universitet, med en bevilling fra Folketinget bl.a. til køb af familien Munks arkiv. Grundlæggelsen af stiftelsen Kaj Munks Præstegård i Vedersø 5 år senere bør i øvrigt også betragtes som en i denne sammenhæng vigtig dato.

Efter ca. 30 år hvor han nærmest havde været tabubelagt, blev Kaj Munk i 90'erne efterhånden 'stueren' igen – i hvert fald delvis – i den forstand, at han gav anledning til flere seriøse studier. Denne udvikling skete samtidig med, at yngre historikere lagde op til en nyvurdering af 30'erne og af besættelsestiden. De satte spørgsmålstegn ved den sædvanlige sort-hvide fortolkning af denne periode af Danmarks historie, og jeg vil mene, at

de således var med til at åbne døren for en mere fair bedømmelse af Kaj Munks liv og virke, hvilket førte til en øget interesse for selve forfatterskabet.

Dets politiske og ideologiske side har længe overskygget dets rent litterære og æstetiske dimension, men i de sidste 10 år har dog hele 4 antologier sat fokus på Kaj Munks dramatik. Typisk for mange af de bidrag disse bøger består af, er imidlertid at de analyserer skuespillene enkeltvis. De allerfleste af dem er indsigtsfulde og tankevækkende, men man savner ofte perspektivering i forhold til resten af Munks produktion. Det ville nok være overdrevet at påstå at Kaj Munk-forskningen lever i bedste velgående, men det er i hvert fald klart, at den for tiden udvikler sig positivt og *øger* kendskabet til et rigt facetteret og originalt forfatterskab.

Det er netop her Ricardt Riis' indtrængende opfordring har sin fulde berettigelse. Hans seneste bog *Et spark til himlens dør – En teologisk gennemgang af "Ordet" og skuespillets sammenhæng med "En Almanakhistorie"* (2013) er i virkeligheden et "spark" til Kaj Munk-forskningen. Jeg har haft den glæde at deltage i Kaj Munk Forskningscentrets aktiviteter fra starten af, ikke mindst i forbindelse med tilrettelæggelsen af det digitale studieudgave, der vil være tilgængelig for publikum i 2015, og jeg kan bekræfte at det drejer sig om intet mindre end en guldgrube for alle nuværende og fremtidige Munk-interesserede. I *De lollandske stjerner* (1997) gjorde jeg indledningsvis opmærksom på, at jeg kun havde haft begrænset adgang til Lise Munks arkiv, men selv i dette forholdsvis ringe omfang havde arbejdet med kilderne været udbytterigt. Jeg så frem til den

tid, hvor hele arkivmaterialet ville stå til fri disposition for forskerne. Denne tid er kommet. Aalborg Universitet sidder på en skat, som er i stand til at give betydelige impulser til nyvurderinger og muligvis dybtgående revisioner af det billede, man sædvanligvis har tegnet af Kaj Munk.

Den ligefrem truende tone Ricardt Riis bruger i bogens afsluttende kapitel røber en vis irritation fra hans side: "Altså man er velkommen til at komme med alternative tolkninger, men man er ikke velkommen til i sin tolkning af 'Ordet' at se bort fra de to breve eller 'En Almanakhistorie' eller fra 'Kejseren af Portugalien'". (RR, 238) Det er en helt ny læsning af *Ordet*, han er ude efter, og det der har bragt ham i harnisk er, at hans tolkningsforsøg går på tværs af "alle de tolkninger, der i tiden fra 1925, da 'Ordet' blev til, og indtil i dag er dukket frem, efterhånden [har] cementeret forskellige opfattelser, godt hjulpet på vej af den helteglorie, der lige efter krigen svævede over Kaj Munks hoved." (RR, 237) Han konkluderer pessimistisk, at det desværre er en umulig opgave, men hvorfor skulle Kaj Munk-forskningen være fastlåst for altid? Lad os håbe, at det vil gå med den som med al anden forskning. Når man først har sat spørgsmålstegn ved nogle fastgroede meninger, så kommer der lidt efter lidt skred i tingene.

Det har været mig magtpåliggende – før jeg giver mig i kast med bogens indhold – at anerkende Ricardt Riis' indsats og understrege, at arkivmaterialet i Aalborg åbner nye veje for Kaj Munk-forskningen. De som ikke lader sig afskrække af det omtalte *cement-* eller *betonlag* skal være forberedt på overraskelser. *En Idealists* forfatter var

nok en mere gådefuld og kompliceret person, end man sædvanligvis tror. Ikke mindst når der er tale om hans trosforhold.

*

Et spark til himlens dør er en gedigen, gennemtænkt, fasttømret og solid analyse. Det er imponerende at se, hvordan Riis hele vejen underbygger sin argumentation ved at henvise til de primære kilder. Hvad enten det drejer sig om Svend Borbergs ofte citerede artikel "Skuespillets Forfald", Bjørnsøns skuespil *Over Evne*, eller ikke mindst Otto Larsens bog *Skatten i Lerkar*, er analysen altid baseret på førstehåndsdokumenter, som han omhyggeligt gennempløjer. Men som allerede påpeget refererer afhandlingen også til en del utrykte breve, som viser arkivmaterialets betydning for den fremtidige Kaj Munk-forskning.

Det er god akademisk skik at bedømme en analyse ud fra dens videnskabelige præmisser. Man vil derfor kunne gøre gældende, at jeg som litteraturforsker uden teologisk uddannelse ikke er den rette person til at komme med kvalificerede bemærkninger til en bog, som strengt taget ligger uden for mit fagområde. Men da det er Munks dramatik, der er i fokus, føler jeg mig trods alt berettiget til at udtale mig – frem for alt ud fra mit kendskab til det samlede forfatterskab.

Det må dog være tilladt, lidt spøgefuldt at minde om noget Munk skrev i en anledning for at forsvare den poetiske frihed: "Gud bevare os fra at falde i Historikernes Hænder!"² Jeg vil påstå, at

2 Kaj Munk, *En Digtets Vej og andre artikler*, Mindeudgaven, København 1948, s. 121. Fra nu af EDV, fulgt af det pågældende sidetal.

han meget vel kunne have skrevet noget tilsvarende om teologerne. Han mente nemlig at "Dogmatik [er] Djævlens Maade at lave Kristendom paa"³ og at teologien er "den nederdrægtigste Forvanskning af Kristendom"⁴. Niels Nøjgaard, der ellers var forsigtig i sine udtalelser, mente til og med at "det var en af [Munks] Opgaver at bekæmpe Teologerne"⁵. Disse citater kunne nemt suppleres med en række andre lignende bastante udfald, og de kunne sikkert bruges til at diskreditere Munk som teolog, men situationen er mere indviklet end som så – som altid med *Ordets* forfatter.

Riis indrømmer, at Munks tankegang ofte kan forekomme "flyvsk", men han forklarer, at et dybere sigte med hans afhandling er netop at forhindre, at man opfatter Munk som "et teologisk tågehorn". Han mener endvidere, at "det vil være til stor skade for teologien, om en sådan opfattelse af Munk trængte igennem" (RR, 238-239), og han antyder i den afsluttende del af sin bog, at Munks mest originale bidrag til vor tids teologi er martyrtanken. Jeg har ingen faglig kompetence til at ekskludere Munk fra teologernes rækker, men det er oplagt – selv for en lægmand – at han som teolog kommer i en særklasse.

Det var ikke teoretiske tankebygninger han var ude efter, men subjektiv sandhed, lidenskab og et eksistentielt engagement. Ud fra sådanne præmisser

3 Kaj Munk, *Foraaret saa sagte kommer*, Mindeudgaven, København 1949, s. 315. Fra nu af FSK.

4 Ragnhild Bjarke, "Jacobs kampen", i *Bogen om Kaj Munk skrevet af hans Venner*, Westermann, København 1946, s. 116.

5 Niels Nøjgaard, *Ordets Dyst og Daad – Kaj Munks Levnedsløb op Personlighed*, København 1946, s. 414. Fra nu af ODD.

kunne han f.eks. finde på at skrive en artikel med titlen “Teologen Georg Brandes”, som han afsluttede med en slags hyldest, “fordi han, omend for yderligt, indtil det sidste var tro imod det, der blev Sandhed for ham⁶”. I en artikel skrevet i 1936 sætter han meget typisk livet i diametral modsætning til teologien. Han forsvarer den “Galskab, som er Livets, og som er den eneste Klogskab i Livet” mod den “Galskab, der er Konsekvensens”, og præciserer, at denne sidste form for galskab optræder “hos Filosoferne under Navn af Systemer”, men “hos de Troende kalder Konsekvensgalskaben sig Teologi⁷”. Det er m.a.o. den forstandsmæssige teologi, han var en arg modstander af. Er *handlingsteologi* måske et passende begreb?

Hvorom alting er: Den som fordyber sig i Munks forfatterskab bliver hurtigt klar over, at han har med et menneske at gøre, der tænkte i andre baner end de allerfleste og hvis reaktioner og argumentationsmetode – hvad enten det gjaldt religiøse, politiske eller andre spørgsmål – sprængte de sædvanlige rammer. Ricardt Riis er selvfølgelig klar over det. Han erklærer til og med uden omsvøb, at Munk ikke var “helt normal” som menneske og som digter (*RR*, 51), og han tager tilbørlig hensyn til den meget afslørende selvkaraktæriske Kaj Munk skrev en gang i 1936: “Man ved aldrig, hvor man har mig, og jeg har ogsaa den Lykke ikke at vide nogen Sinde, hvor jeg har mig selv [...] dette er den eneste Egenskab ved mig, jeg er en Smule vigtig af”. (*EDV*, 165) På

baggrund af dette og mindre berømte udsagn som eksempelvis “Skældsord uden Vid er mig en større Pestilens end Saglighed” eller “Hvorfor begynde paa noget saa kedeligt og sagligt som at dokumentere⁸”, forstår man at ikke alle Munks udtalelser skal tages for pålydende. Desuden havde han det med at drille og provokere.

Men der er ingen tvivl om, at hans foragt for teologien var dybfølt og ægte. Som allerede nævnt mente han, at teologien var ensbetydende med “konsekvensgalskab”. Jeg må indrømme, at Riis’ afhandling på dette punkt volder mig en del problemer. Jeg finder den for “konsekvent”. I et kapitel hvor han analyserer “det forførende i ‘Over Evne’” sammenligner han teologiens og teatrets virkemidler, og han nægter ikke, at hans reflekteren over underet i det ny testamente kan virke “halvkedeligt, tør, henvendende sig udelukkende til forstanden”, mens Bjørnson “lader argumenterne gemme sig bag de involveredes store følelser”. (*RR*, 131) Men det er oplagt, at teater er en ting og teologi noget helt andet. I teaterverdenen spiller forstanden kun en underordnet rolle. Og selv om Kaj Munk var digter og præst, var hans teater alt andet end en prædiken. Det var ikke primært et budskab han ville formidle, men en oplevelse. Teatret skulle skabe “selvstændigt liv⁹”.

Den brug Riis gør af Otto Larsens bog *Skatten i Lerker* er sikkert relevant i teologisk øjemed, men det forekommer mig mærkeligt, at han lader A. Drewsen

6 Kaj Munk, *Med Sol og megen Glæde*, København 1946 (1. Udgave 1942), s. 162.

7 “Kristendom, Barthianisme og Teater”, *Dagens Nyheder*, 9.2.1936.

8 H.H. Siegumfeldt, *Kaj Munk – en Mand og hans Daad*, Aalborg 1945, s. 80.

9 Kaj Munk, *Egelykke og andre Skuespil*, Mindeudgaven, København 1949, 128-129. Fra nu af EAS.

Christensens hele 3 bøger om Kaj Munk fuldstændig upågtet. I *Kaj Munk paa Tomandshaand, Ridderen i Munkekutte* og ikke mindst *Gejstligt bondefangeri*, finder man referater af samtaler som Munk har haft med en præstekollega, som mente, at han kendte “Kaj Munks religiøse personlighed og kampe [...] bedre end nogen anden¹⁰”. Drewsen Christensen var sikkert mere yderliggående og kættersk end Otto Larsen, men han påstår at han kæmpede den samme strid som Munk, og at denne aldrig fandt ud af den kirkelige labyrinth, fordi “han var for hildet og for bundet”. (*Ibid.*) Jeg er klar over, at Drewsen Christensens vidnesbyrd i flere henseender skal tages med store forbehold. Han var heller ikke uhildet, omend på en anden måde. Han betegnede kirken som en “ækel torturanstalt”, et “skummelt fængsel” (*Ibid.*, 32), og mente at den måtte og skulle falde. Men en kritisk gennemgang af hans tanker havde alligevel givet diskussionen endnu mere dybde.

I en længere artikel publiceret i *Munkiana* nr. 40 tager Ricardt Riis Munks “Borgensgaard-Kompleks” op til nærmere undersøgelse, og han indskyder nogle teologiske overvejelser som – vel at mærke – “skal afbilde [hans], ikke Munks teologi”. (*op. cit.*, 21) Jeg er lidt bange for at noget lignende er sket i *Et spark til himlens dør*. Argumentationen virker ofte overbevisende, men uden at vove mig for langt ud på det teologiske gebet, har jeg trods alt indtryk af, at Riis i en vis udstrækning i Munks teologi søger en bekræftelse på sin egen. Det fremgår af flere af de skuespil, Munk

skrev i anden halvdel af 20’erne, at kærligheden – “Godhed er Livets Nøgle” bemærker han i sin selvbiografi (*FSK*, 318) – var et hovedbegreb i hans livsforståelse, men det forekommer mig som en forfladigelse eller en ufuldstændig gengivelse af hans kristendom, når Riis identificerer “det kristne grundunder” – efter hans fortolkning af Munks katekismus – med “et mirakel i fællesskabet”. “Det er forsoningen med næsten, det er kærligheden i menigheden, det er det at turde tilgive, det er det at turde tro den andens forsoningsord, det er det at turde leve i tillid og fortrolighed.” (*RR*, 154) Her savner jeg et grundlæggende aspekt af Munks religion, nemlig dens insisteren på det hinsidige, det han har kaldt “evighedslægslens¹¹”, som han efter eget sigende skyldte sin biologiske mor, da hun lærte ham at afslutte sin aftensbøn med: “Godnat, Far, Godnat, Gud og Jesus og alle hellige smaa Engle”. Denne fromme vane efterlod dybe spor i hans underbevidsthed. “Saadan vidste jeg allerede 5 Aar gammel, at vi Mennesker har hjemme i to Verdener med alt, hvad der er os dyrebart: histoppe var Far, hernede var Mor, og jeg selv vel omtrent ligemeget begge Steder.” (*FSK*, 100)

Jeg kan simpelthen ikke forestille mig Kaj Munk uden denne “Traad til Evigheden”. Det fremgår af utallige udtalelser, at han var overbevist om, at der er et liv efter døden. Han var “forankret i evigheden, i opstandelsestroen¹²” mener Niels Nøjgaard i *Mest lever vi når vi dør* og det er klart at denne tanke

10 A. Drewsen Christensen, *Gejstligt Bondefangeri, Postludium til Ridderen i Munkekutte*, 1949, s. 31.

11 Kaj Munk, *Prædikener*, Mindeudgaven, København 1948, s. 23. Fra nu af Præd.

12 Niels Nøjgaard, *Mest lever vi når vi dør*, Århus 1973, s. 59.

byggede på evangeliets budskab om Jesu opstandelse fra de døde. Selv hans martyrtanke, som Riis ellers gør så meget af, var forankret i det usynlige. “Lad dem bare slaa os ihjel Langfredag, vi lurer dem Paaskemorgen”, siger biskop Beugel i *Han sidder ved Smeltediglen*. (EAS, 36-37)

Niels Nøjgaard har utvivlsomt ret i sin bedømmelse af *Ordet*: “I Nedskrivningens Øjeblik besad han selv Johannes’ Tro, hans urokkelige Vished om at være enig med Gud om, at Ingers Genoplivelse skulde ske, saa han kunne udtale det livskabende Ord, hvorved hun virkelig rejste sig op – hvad han saa ellers bagefter, naar Inspirationen var svundet, kunde tro eller tænke, bliver et helt andet Spørgsmål.” Dette er helt i tråd med en tilegnelse Munk skrev på et af manuskripterne til *Ordet*: “Hvad Aanden lærte mig at tro en Stund, den Stund, den løfted mig i Almagtshænder og lagde Skaberordet i min Mund, ...” (ODD, 158)

Munks ærinde med *Ordet* var ikke først og fremmest at skrive et opbyggeligt skuespil. Jeg er enig med Riis i, at det nok rummer en skjult anklage mod Gud, men det der ligger til grund for dette skuespil er for mig at se et katarsis-fænomen og et selvopgør. Det er sin afmagt, sin skuffelse i forbindelse med de mange dødsfald han havde oplevet, Kaj Munk iscenesatte sit første Borgensgaard-stykke. Det er på sæt og vis sin afdøde mor og de venner, han havde mistet, forfatteren genopvakte i skuespillets slutscene, og meget taler for, at hans kald som dramatiker opstod i sorgen efter at have mistet flere af sine kære. Hvordan kan man gøre en død levende igen – når man ikke er i stand til at udvirke mirakler – anderledes end ved

at “spille komedie”, ved at simulere en genopstandelsesscene, ved at lægge ord i munden på en skuespiller? Man kan derfor betragte *Ordet* som et paradigme for hele det munkske teater. Det i næsten bogstavelig forstand *livgivende* ord, som Johannes – i flere henseender digterens dobbeltfigur – henter fra himlen som en anden Prometheus, svarede nøjagtigt til den dramatik Munk efterlyste: “Skabelse, fortættet Kraft, eksplosivt, Handling, det dramatiske Ord¹³”. Litterære værker kan man af forståelige grunde ikke analysere til bunds ved “udelukkende at henvende sig til forstanden”, som Riis gør i sin teologiske afhandling.

Et af kapitlerne i hans bog hedder “Psykologiens utilstrækkelighed”, og der skriver han bl.a. at “alt er ikke psykologi. Du kan ikke hægte alle menneskets handlinger op på det menneskelige driftslivs tilfredsstillelse.” (RR, 199) Men modsat det, han her fremhæver, har psykologien ikke kun med driftsliv at gøre. Den tager hensyn til skjulte mekanismer som forstanden ikke kan styre, f.eks. traumatiske begivenheder, som man har oplevet i sin spæde barndom og som øver en vis indflydelse på ens handlinger langt ind i voksenalderen. Et sådant trauma har Munk været udsat for, og alt tyder på, at det satte sig dybe spor i hans indre liv. I en kort selvbiografisk skitse skrev han betegnende nok, at han var “præget for Livet af [sin] Mors Grav¹⁴.” Der er ingen tvivl om, at det tidlige tab af hans forældre har haft

13 Kaj Munk, *Dagen er inde*, Mindeudgaven, København 1949, s. 140. Fra nu af DEL, fulgt af det pågældende sidetal.

14 Marc Auchet, *De lollandske stjerner – Kaj Munks forfatterskab set på baggrund af hans liv*, København 1997, s. 24. Fra nu af DLS.

afgørende betydning for hans sjælelige udvikling og personlighedsdannelse. Alt er ikke psykologi, men alt er ikke forstand heller.

“Døden! Min gamle kendte Omgangs-fælle!” skriver Kaj Munk i sin selvbiografi, når han omtaler fru Westeds død. (*FSK*, 231) Underligt nok finder Riis det betænkeligt, når man sætter de mange dødsfald, Munk oplevede i sin barndom og ungdom, i forbindelse med dødeopvækkelsen i *Ordet*. Og han går så langt, at han betvivler, at anekdoten om Peter Emmiche – Munk var dengang 11 år gammel – er sand. Selv den udtalelse Munk tilskrev “en nøgtern Gaarmandsenke i Vedersø” og brugte som vignet på *Ordets* titelblad finder ikke nåde for hans øjne. Det hele skal være “fabuleret frem” af forfatteren. (*RR*, 86) Det forekommer mig at være en lovlig anstrengt fortolkning. Her må Riis’ iver efter at forsvare sin tese være løbet af med ham. I virkeligheden vrimler det i hele Munks forfatterskab med udtalelser, hvor han tydeligt omtaler dødens betydning for hans syn på tilværelsen. Vel at mærke helt fra barndommen af. Han var bl.a. overbevist om, at han ville dø ung.

Der kan ikke være nogen tvivl om, at Munks livsdyrkelse på afgørende måde skyldes hans tidlige møde med døden og er en nøgle til forståelsen af hans inspiration og hans politiske engagement. I det allerede nævnte fiktive interview, hvor han med en vis stolthed indrømmede, at han aldrig vidste hvor han havde sig selv, står et andet udtryk som slår hovedet på sømmet: “Jeg er ikke Oxfordmand, jeg er ikke Stauningmand; jeg er kun een Ting, nemlig Livets Mand”, og han tilføjede karakteristisk nok: “vi kan

ogsaa sige religiøs.” (*EDV*, 165) Det kan ikke siges mere træffende. En af Munks definitioner på evangeliet er som bekendt, at det er “Livsudfoldelsens Religion”. Gud skulle lære den kristne at “uddrage Velsignelse af alle de Ting, der hører Livet til”. (*Præd.*, 193) Og i et brev fra 1926, skrev Munk til Niels Nøjgaard at han engang havde “elsket, ja tilbedt” Søren Kierkegaard, men at han gjorde det ikke mere. Hans forklaring er meget oplysende: “Han var teolog. Han var Principrytter. Systemberider. Til Side med ham.” Men straks efter korrigerede Munk sig selv, idet han satte Kierkegaard i et altomfattende perspektiv som svarer til hans ubetingede respekt for livets mange facetter: “Eller nej. Ogsaa han var en Udstraaling af Guddommen. Saadan som vi alle er det. Grundtvig og jeg og Lyngsie, Ib Christensen og Willumsen og Ibsen og Aakjær og Damhusmorderen og du og Thit Jensen. Alle – – – Udstraalinger af Guddommen¹⁵.”

Som hans barndoms kære skolelærer, Martinus Wested, var Kaj Munk “saa levende en sjæl, at ingen Baas [kunne] holde ham”. (*FSK*, 81) Sidst af alt en teologisk ‘bås’. Derfor synes jeg at det er fejlagtigt, når Riis gang på gang og uden forbehold betegner Munk som “pietist” eller refererer til hans “pietistiske teologi”. Selv om hans kristendom bærer meget tydeligt præg af den stærke indremissionske indflydelse, han fik i sit barndomshjem, ville han sikkert have frabedt sig denne ensidige betegnelse. Han var frem for alt “Livets Mand”.

Liv var for Munk ensbetydende med handling. Efter at havde boet et par år i Vedersø skrev han i et meget sigende

¹⁵ Nøjgaards arkiv på Det kongelige Bibliotek, Acc. 1992/16.

brev:

... det, der alligevel er noget ved, det er den bryndske Given sig Livet i Vold, der betyder Handling, Handling, Handling – – ja, at Daad, om det end er syndig Daad eller hæslig Daad eller dum Daad, dog er bedre, altid er bedre end Stilstand. [...] Og videre ser jeg, at da en Handling her i denne Verden aldrig naar ud over Angribelighedens Mulighed, ja, saa bliver det mere og mere min Bøn til Majestæten i det høje: “Herre, giv mig Mod til at fejle.” (ODD, 419)

Meget typisk finder man det samme tredobbelte krav om “Handling” igen i det sjælesørgerbrev han skrev til Wested, da denne mistede sin kone. Dette brev fører os direkte ind i *Ordets* problematik.

Og jeg, hvis inderlige Trang er at trøste, jeg kan kun græde med dig. Thi det er ikke Ord, du bryder dig om, det er ikke Gloser, du mangler, det er ikke Tale, der trøster dig. Det er Handling, Handling, Handling. Og kun Handling. Og kun een eneste Handling: Denne: Tilbagegivelsen til Livet af hende, som *du* elskede, og *jeg* holdt af. Det mægter mine Ord jo ikke – og derfor kan jeg intet sige, bare græde – græde og gruble – gruble og spørge. O, hvorfor er det dog 2000 Aar siden, at *han* levede, der mægtede at kalde de Døde tilbage til Livet, han, der ikke gav Ord, men Handling til Trøst¹⁶?

16 En kopi af dette brev befinder sig i Kaj Munks Forskningscenterets omfattende Siegmufeldt-arkiv, blandt Siegmufeldts afskrifter af Munks

“Handling, Handling, Handling.” Det er Kaj Munk i en nøddeskal. Stilstand er død. Der skal ske noget. *Ordets* slutning viser netop, hvordan “Livet” – jf. Stykkets sidste replik – og dets “galskab” til syvende og sidste sejrer over alle datidens teologiske strømninger, det være sig af folkekirkelig, grundtvigsk eller indremissionsk observans.

*

Afslutningsvis vil jeg tage stilling til Riis’ argumentation omkring *En Almanakhistorie*¹⁷ (eller *Ordet II*) og *Kejseren af Portugalien*, som hans fortolkning for en stor del beror på. Mine bemærkninger i den forbindelse skal ikke opfattes som en systematisk afvisning, men gerne som et bevis på, at forfatterskabet meget godt kan belyses ud fra vidt forskellige indfaldsvinkler.

Riis forklarer i kapitlet “Det nye og anderledes ‘Ordet’”, at der “så vidt vides” foreligger to analyser af *En Almanakhistorie*. (RR, 182) Men der findes såmænd en tredje, nemlig i *De lollandske stjerner*. Der henviser jeg bl.a. til Munks brev til Brix – ganske

breve til Wested i perioden 1917-1943.

17 I *Ordets Dyst og Daad* fortæller Nøjgaard, at Munk i to omgange (1929 og 1931) prøvede at skrive et nyt Borgensgaardstykket, men begge gange blev resultatet utilfredsstillende. (ODD, 220, 235) Riis gør opmærksom på det (RR, 172), men han refererer ikke til det ufærdige manuskript “Køkkenet paa Borgensgaard”, som findes i Kaj Munk Forskningscenterets arkiv og som efter alt at domme er et af disse skriveforsøg. Her kan man i hvert fald se, at Munk var optaget af den nye generations syn på ægteskabet. Det er uklart, hvilken rolle han agtede at tildele Johannes Borgen, men ifølge Kaj Munk Studieudgave Dramatik, replik nr. 198 (“Der har heller ikke staaet noget i Aviserne om ham i den senere Tid.”) vækker Johannes’ opførsel opsigt. En af hovedpersonerne omtaler ham som sindssyg. (Replik nr. 177)

vist i Brix' gengivelse – og analyserer stykket som en fortsættelse – jeg kunne godt have skrevet “et korrektiv” – af *Ordet*. I overensstemmelse med den symbol læsning, som ligger til grund for min bog gør jeg gældende at

i *Ordet* gør den stadig sindsforvirrede Johannes rede for sine idéer overfor den lille Maren, om de fordele, der er ved at have sin moder i himlen, fremfor på jorden. Det er interessant at bemærke, at det på en måde er det samme tema, som behandles i *En Almanakhistorie*, med den forskel, at det denne gang er et barn, der kommer i himlen, til den evige lyksalighed. Således opstår fornemmelsen af at et kredsløb fuldendes, at ringen sluttet. Alt imens *Ordet* slutter med en form for hymne til det jordiske liv er *En Almanakhistorie*s slutning præget af forestillingen om døden, opfattet som en naturlig overgang til evigheden, en vendt tilbage til “stjernernes verden”, som betød så meget for forfatterens psyke. (*DLS*, 210)

Denne fortolkning har naturligvis ikke det mindste at gøre med Riis' ærinde, men den sætter i hvert fald de to Borgensgaard-stykker i forlængelse af hinanden. Det jeg endnu en gang savner i Ricardt Riis' analyse er den overjordiske dimension. Idéen om at “Munk vil have Marens læggen alle kortene på bordet opfattet som et under” (*RR*, 218) vil jeg ikke bestride, men det er som om Riis ignorerer den afsluttende scene, hvor man ser Johannes, der er død kort for inden, men dog går skridt for skridt op ad en stige og bærer Marens' barn ind i himlen.

Min sidste bemærkning vil gælde Selma Lagerlöfs roman *Kejseren af Portugalien* og den betydning Riis tildeler den. Den står i øvrigt også omtalt i *De lollandske stjerner* som et eksempel på, hvordan fantasiens virkelighed efter Munks mening er den banale, daglige virkelighed overlegen. (*DLS*, 55-56) Jeg vil heller ikke her gendrive Riis' teologiske argumenter, men mit indtryk er, at hans analyse på dette punkt hviler på tyndt grundlag, nemlig på det sidste afsnit – strengt taget den sidste sætning – i slutningen af den over 4 sider lange nekrolog, Munk skrev om den svenske forfatterinde i 1940. (*DEI*, 146-150) For en gangs skyld ser det ud til, at Riis ikke har taget tilstrækkeligt hensyn til kilderne. Han er i den grad optaget af sin tese om “miraklet i fælleskabet”, at han efter mit skøn overser sammenhængen i artiklen og i romanen. Munks ærinde i artiklen er at vise, hvad kunst er for noget, og hvad den formår. “Hvad er det for en Fortryllelse, der staar ud fra den Smule løst sammenhæftede Blade? Ja, hvad er Kunst for noget?” Og hans svar bliver: “Men at digte er et Tværtimod over for Løgnen. At digte er at afsløre Øjenforblændelsen. Videnskab er at finde den Sandhed, der kan bevises, Kunst er at gætte sig til den, der ligger endnu dybere.” (148) Og for at illustrere dette tager han to eksempler, “Den lille Pige med Svovlstikkerne” af H.C. Andersen, og Selma Lagerlöfs *Kejseren af Portugalien*. Begge eksempler står ved siden af hinanden og viser at kunsten er stærkere end døden. Om eventyrdigteren skriver Munk følgende:

Som en Sherlock Holmes bøjer han sig ned og gransker det arme lille Ansigts ihjelfrosne Træk,

bøjer han sig ned og undersøger Tændstikkerne i Knippet, en for en. Og saa begynder han [...] at gætte paa, at Sandheden er det modsatte af, hvad han ser – [og så] rejser han sig som en Kæmper og Kæmpe mod den skamløse ‘Virkelighed’s Raahed, og i mægtige Billeder af lys og Varme og Fest holder han saa aandsbaaren en Ligtale om Livets Sejr og Guds Naade, at vi knuger vore Hænder sammen i et ‘Uimodsigeligt’. [...] Ikke Løgn og forbandet Digt. Men Sandhed og velsignet Digt. (149)

Og Munk fortsætter med at henvise til Jan af Skrolykke, en af hovedpersonerne i Selma Lagerlöfs roman.

Overgiv ham til Psykiatrien, lad den konstatere i hans Smule Hjerne, hvordan Sorgen over Datterens Skæbne i Hovedstaden har faaet den til at gaa over det sidste Gevind, der var tilbage. Men Gud være lovet kommer Selma Lagerlöf en Dag forbi Skrolykke. Og med Digterens forrygende Mod gav ogsaa hun sig til at gætte – at det var en Kejser, hun her havde foran sig, en Mand af Magt – naar alle de andre var dumme og svage nok til at lade sig løbe over Ende af det tilsyneladende, som de antog for Virkelighed, for eneste Virkelighed, saa gennemskuede Jan det triste, graa, uhumske Blændværk og saa bag det Farver, Fest, Lys, Livets Kraft og Guds Naade – og endte jo med at faa Ret. (150)

Så langt står begge eksempler på lige fod. De viser hvad kunsten formår. Men i det sidste afsnit, temmelig nøjagtigt 2 uger før 9. april, sætter Munk disse

overvejelser i forbindelse med krigens situation. “Vi lever i en Verden, hvor Klara Fina Gulleborg tager til Stockholm og bliver det modsatte af alt, hvad der er klart og fint og Guld.” Om Jan af Skrolykke står der, at

jo fattigere og taabeligere han bliver, jo mere Magt staar der af Manden. Og da det omsider var helt ude med ham, da han bare var et Lig paa Bunden af en Fjord, se, da blev han stærk som en Guddom – kunne gøre Mirakler – kunde gøre Frk. Gulleborg fra Stockholm til Klara Fina fra Skrolykke igen. (150)

Denne sidste sætning tager Riis til indtægt for sin tese om, at det egentlige under er Klara Finas forvandling – ligesom Marens bekendelse i *En Almanakhistorie*. Det vil jeg ikke afvise, men når alt kommer til alt, finder man en lignende tanke mange andre steder i forfatterskabet. F.eks. i det motto Munk valgte for *Han sidder ved Smeltediglen*: “Kraften fuldkommes i Magtesløshed”, eller så tidligt som i ungdomsskuespillet *Samson*.

Jeg er desuden ikke sikker på, at det netop var dette motiv som greb Munk mest, da han for første gang læste Selma Lagerlöfs roman. Han skrev som bekendt, at hun med *Kejseren af Portugalien* helt fra ungdommen af var “en af Hjørnesteenene i [hans] Tilværelse” (147), men grunden til det er muligvis en anden, end den Riis peger på. Han underkender for mig at se det, man kan betragte som bogens hovedtema og som meget sandsynligt har virket stærkest på Kaj Munks sind, nemlig familiepieteten. Det 4. bud går som en rød tråd gennem hele romanen. Fra det første kapitel,

“Det klappande hjærtat”, hvor Jan bliver forvandlet ved synet af sit nyfødte barn, over det tematisk vigtige afsnit, “Husförhöret”, som sætter fokus på det 4. bud, til slutkapitlet, hvor Klara Fina bliver forenet med sine døde forældre og lyser som forklaret. Der er grund til at tro, at Munks store beundring for *Kejseren af Portugalien* for en stor del kommer af denne tematik. Han var som bekendt følelsesmæssig meget bundet til sine biologiske og ikke mindst sine omsorgsfulde plejeforældre, og tanken på Klaras forhold til sine gamle forældre har sikkert fundet genklang i ham. Familiepieteten har i hvert fald beviseligt været en “hjørnesten” i Munks tilværelse.

*

Denne lange anmeldelse skal tjene som bevis på, at jeg værdsætter Riis’ bog

højt. For mig at se åbner hans indsats nye perspektiver for Kaj Munk-forskningen. Jeg har af gode grunde afholdt mig fra at deltage i afhandlingens fagtekniske teologiske diskussion og mine bemærkninger har hovedsagelig haft til hensigt at vise, at forfatterskabet kan belyses ud fra forskellige synsvinkler. Jeg vil afslutte med at bruge den samme stjernemetaforik som Ricardt Riis i den allerede nævnte artikel og minde om den kendte latinske sentens: *per aspera ad astra*, dvs. “gennem vanskeligheder når man til stjernerne”. Ingen har patent på Kaj Munk og vi er for så vidt alle “vandbærere” for Vorherre – på vej til en bedre forståelse af et mangesidigt og rigt forfatterskab.

ISBN 978-87-7674-669-8

244 sider, ikke illustreret.

Syddansk Universitetsforlag, 2013.

Fra Aalborg Teaters opsætning af *Ordet* i sæsonen 1957/58. Kathinka (Marie Louise Coninck), Amtslæge Houen (Jørgen Langebæk), Gamle Mikkil Borgen (Palle Reenberg), Pastor Bandbul (Erwin Anton Svendsen). Iscenesættelse: Bjarne Forchhammer. Scenografi: Hermann O. Petersen. Foto: Clausen Commercial Foto, Aalborg.

Kaj Munk som sin egen spindoktor

Af Marie Goul
Stud. mag. AAU

Indledning

“Journalisten Kaj Munk”, “Kaj Munk som dramatiker” og “Satiriker og legebarn”. Titlerne på disse artikler er blot et lille udsnit af de titler, som Kaj Munk i løbet af årene har fået sat på sig. Mange af beskrivelserne rammer ganske godt, på trods af, at de ofte stikker i alverdens forskellige retninger, for dette illustrerer netop alsidigheden hos Kaj Munk og hans værker. For han var om nogen, en mand, der formåede at spille på alle tangenter, og det er netop dette spil, jeg finder interessant. Derfor vil jeg i denne artikel forsøge mig med at udforske endnu et mærkat og endda et nyt af slagsen, hvilket er “Kaj Munk som sin egen spindoktor”.

Spin

Udtrykket “spindoktor” er ganske ungt; ifølge den Danske Ordbog er det fra 1992. Dog er titlen kommet til at fylde meget i dagens Danmark, så det efterhånden er blevet en selvfølgelighed, at diverse personer i mediebilledet har en “dukkefører” til at stå på sidelinjen. Dette stemmer fuldt ud overens med selve definitionen af en “spindoktor”, der dækker over en rådgiver, der strategisk søger at påvirke og dreje (“spinde”) opinionsdannelsen for det respektive parti i en bestemt retning (Den danske ordbog). Nok indebærer definitionens omdrejningspunkt politik og partier, men der skal ikke megen gradbøjning til for at forestille sig, at den “strategiske målretning af kommuni-

kationen, der søger at påvirke og dreje opinionsdannelsen” (Den danske ordbog), kan bruges i andre alternative sammenhænge, hvor popularitet, indtægt og magt følges ad.

Men er det rimeligt at nævne Kaj Munk i samme ombæring som ‘spindoktor’? Dette mener jeg til en vis grad, hvilket da også ville være mærkeligt andet, artiklens titel taget i betragtning. Naturligvis er der ikke tale om en køligt kalkulerende og manipulerende omgang med medierne, men snarere mener jeg, at Kaj Munk havde en stor forståelse for netop medierne og deres indvirkning på den danske befolkning. Derfor vil jeg argumentere, at de to størrelser – ‘Kaj Munk’ og ‘spindoktor’ – ikke er så uforenelige endda. Denne artikel skal gerne illustrere, at Munk var en særdeles velbevandret mand, når det kom til at betræde mediernes smalle sti.

En artikel fra Aabenraa avisen *Heimdal* fortæller netop denne historie, der allerede i de første linjer beretter om digterpræstens originale tilgang til journalistikken: “Kaj Munk har noget nyt i Smeltediglen – Men han vil ikke røbe, hvad det er, han arbejder paa. *Trappegangsinterview med Forfatteren, der kun vilde lade sig fotografere, naar hans Kone kom med*” (Ukendt, 1942).

Interviewet blev lavet under et foredragsbesøg i Sønderborg i 1942, og den journalistiske formalitet udviklede sig til et pudsigt møde:

Ubemærket ankom Kaj Munk saa senere [...] til sit Hotel og forsvandt omgaaende ind paa sit Værelse, for at hvile sig. Telefonen var afbrudt, Kontakten var pillet ud af Væggen og Apparatet stillet udenfor Døren! Noget før Aftenens Foredrag paa

»Sønderborghus« skulde begynde kom Vedersøpræsten frem, og da vi bad om Lov at tage et Billede af ham her i Sønderborg, lød Svaret:

— Ja, værsgo', Hvis De synes, jeg er saa smuk! Men Billedet bliver nu pænere, naar min Kone kommer med paa det. Hun er meget kønnere end jeg, saa det er en Betingelse, at hun kommer med....

Pastor Munk vendte om og gik op ad Trappen. Da vi gjorde Skridt til at følge efter, vendte Kaj Munk sig og sagde:

— Næh, jeg flygter ikke, jeg henter kun min Kone!

Et Øjeblik efter kom Ægteparret saa ned i Hotellets Vestibule og lod sig godvilligt vende og dreje efter Fotografens Fordogtbeholdende. Uden at forklejne Præsten maatte vi give ham Ret i hans Betragtninger: Fruen pynter paa ham!

Som det finurlige interview indikerer, havde Kaj Munk en helt særlig omgang med medierne. Ofte var det den humoristiske, ironiske undertone tangerende til det sarkastiske, der udgjorde det velformede spil, hvilket gjorde ham vellidt blandt mange. De mange dramatiske udtalelser og handlinger satte ham konstant på dagsordenen, og kombinationen udgjorde grobunden for et landskendt (og mere til) omdømme.

Fokus på sin egen person er ydermere noget, Munk beskriver i sin selvbiografi *Foraaret saa sagte kommer*, der udkom i 1942. Det fremgår i situationen, hvor han skildrer forskellen på sig selv og Oscar Geismar: "Geismar var aktivistisk, jeg selvransagende, ja, der var Aar der, da jeg ligesom havde mine

Øjne uden for mig, saa jeg i alt, hvad jeg foretog mig, betragtede mig selv" (Munk 1944: 254).

Munks selvbiografi er omgærdet af særdeles delte meninger, særligt har det obligatoriske spørgsmål om det faktuelle været til debat. I denne sammenhæng er det væsentligste for denne artikel dog Munks egne tanker og udsagn, der er relevante i forhold til at forstå og argumentere for hans meget bevidste tilgang til sin egen persons fremtoning. Det, at Munk "betragtede sig selv udefra", understreger, at han til trods for sin unge alder var sig selv meget bevidst, og at han havde et ønske om at fremstå på en bestemt manér. Ergo må *Foraaret saa sagte kommer* kunne anses for lidt af en bibel når det drejer sig om at komme ind under huden på Kaj Munk.

Det er ikke blot i episoder som trappegangsinterviewet, at Munks forståelse og arbejde med medierne kommer til at fremstå tydeligt. Der findes utallige "hygge-reportager" fra Vedersø Præstegård, hvor journalister og fotografer blev inviteret ind i stuen på hverdage såvel som ved højtider. Som eksempel på denne hjemlige hygge kan "Glædelig Jul, Danmark, fra Vedersø" nævnes. Reportagen, der blev bragt i *Billedbladet* i 1940, viser Munk i selskab med hele familien på bedste idylliske og familiære facon. En af billedbeskrivelserne lyder som følger: "Og Gryffi [læs: Kaj Munk] glemmer fuldstændig, at Billederne paa de kulørte Ark er til at klippe ud og klistre sammen som Kurve og Kræmmerhuse paa Juletræet, saa spændende fortæller han Historier om dem. Solvej og Helge lytter" (Ukendt, "Glædelig Jul, Danmark, fra Vedersø", 1940). I den Morten Korch'ske stil

følger en lang reportage med den ene lette og hyggelige billedtekst efter den anden. Sådanne besøg var ikke ualmindelige på præstegården, hvilket vidner ganske sigende om en åbenhed til medierne og en bevidsthed om, hvilke sider den almindelige dansker fik af se af præstefamilien.

“Det gunstige øjeblik”

Denne artikel er ikke den første, der omhandler Munks evne til at gøre brug af det gunstige øjeblik. Marc Auchet belyser dette i sin artikel “*Kairos* eller det gunstige øjeblik” (2007), dog fokuserer han på Munks evner i forhold til det opportunistiske i sine dramaer og i forhold til martyriet. Jeg vil dog plædere, at disse størrelser i høj grad kan sammenlignes eller afspejle en tendens i Munks måde at skrive og leve på.

Spørgsmålet var således ikke om martyriet i det hele taget var berettiget; men om hvornår denne tanke skulle føres ud i livet. Mens jeg gjorde mig nogle tanker om dette, faldt det mig pludselig ind at det kendte græske *kairos*-begreb – *opportunitas* på latin – svarer udmærket til denne problemstilling, og jeg vil derfor gerne lægge det til grund for mine overvejelser. I den her omtalte problematik forekommer det mig at være et nøgle-begreb i ordets egentlige forstand. Det åbner nemlig for en bedre forståelse af Kaj Munks måde at tænke og handle på både før og under okkupationen (Auchet 2007: 10).

Det er tydeligt, som artiklen tillige beskriver, at Munk havde et stort fokus på at udnytte de muligheder, der bød

sig, hvilket jeg også mener, fremgår i hans sammenspil med medierne som i trappegangsinterviewet. Dog kan man sige, at hvis ikke muligheden bød sig, skabte Munk den selv. Han havde en enestående evne til at skabe kontakter og måske endnu mere en enestående evne til at skabe situationer, hvor hans person kom i søgelyset; muligvis nogle gange mere ubevidst end bevidst. *Foraaret saa sagte kommer* beskriver gentagne gange, hvordan han igennem sine undervisere og heroer, Oscar Geismar, I.C. Christensen m.fl. fik skabt forbindelser, der kom til at præge hele hans liv og fremtidige popularitet.

Og saa var der mig, der var fast besluttet paa at faa noget for Pengene og derfor med sand H. C. Andersensk Blanding af Høflighed og Paatrængenhed allerede inden 2 Dages Forløb var gammel Bekendt med de 4 her allerede nævnte Gudebilleder. For Eduard Geismar præsenterede jeg mig med disse Ord: Jeg vil gerne fortælle Dem noget om mig selv for at faa Deres Raad om, hvad jeg skal slaa ind paa: Præst eller Digter? (Munk 1944: 229).

Den massive mediedækning

Med skrivelser som det åbne brev til Mussolini, forslaget om et nordisk fælles kejserrige med hovedstad i Göteborg, samt hele sagen om spiritusafstemningen i Vedersø Klit, bliver det ganske tydeligt, at Munk ikke holdt sig tilbage, selv når det uden tvivl ville medføre en mediestorm af format. For på trods af den store opmærksomhed, han havde på medierne og folks opfattelse af ham, gik han ikke på kompromis med sine holdninger. Han stod fast på

sine meninger, hvor meget modvind han end måtte komme ud i. Dette førte utvivlsomt til mange modstandere og delte meninger landet over, men det gjorde ham lige så elsket af andre; og sikkert er det, at aviserne ikke beklagede sig det sensationelle islæt.

Ser man tilbage, tegner der sig ligeledes et billede af, at Munks originale og frimodige tilgang til hverdagslige anliggender, såvel som livets store spørgsmål, gav ham en altoverskygende popularitet blandt de fleste danskere, hvilket tydeligt ses på de store oplag af de fleste af hans udgivelser. Et udtryk for den gennemgribende popularitet, og som sådan hele hans væsen, kan ses i uddraget af en afmeldelse af *Himmel og Jord* fra *Jyllandsposten* i 1938:

Det er klart, at en Mand med saa udprægede Meninger og en saa udfordrende Form til at fremsætte dem i maa blive et Modsigelsens Tegn i vort Land. Men det er dejligt, at vi har ham, baade til at forarge og ærgre os og vække vores Beundring. Igennem denne Bog gaar der saa frisk et Vejr, at han kan tage Pusten fra os. Det kan blive til Bulder og Larm uden dybere Indhold. Men hvor han er bedst, vil enhver, der læser ham, føle, at det er Aandens Vejr, der drager forbi (Gundel, 1938).

Udover, at jeg finder citatet som et glimrende eksempel på forståelsen af Munks forfatterskab, er det også en rammende karakteristik af Munks generelle væsen. En anden vinkel, der på mere satirisk vis illustrerer Munks kändisfaktor, er et vers bragt i

Berlingske Tidende i 1938:

Der skal bare staa Kaj Munk, for det er det, der i Aar er Garantien for Sukces. Der er fuldt fra November til April, blot de spiller Præstens gamle danske Stil.
(Ærbødigt, 1938).

Det sjove og skarpe digt tydeliggør netop den "stjernestatus", Kaj Munk fik tildelt – eller var med til at skabe. Han var datidens "*it-man*" eller kendis, om man vil. Han kunne fylde ethvert forsamlingshus, emnet upåagtet. Han kunne udtale sig om alt fra religion til politik, og frem for alt kunne han sælge forsider. Dette mener jeg til dels var fordi, han formåede at koble det almindelige og forståelige med de store og svære emner. Han rejste store eksistentielle og religiøse spørgsmål over for en gruppe af mennesker, der måske ikke var vant til sådanne, og immervæk gjorde han det uden at tale hverken op eller ned til folk. Gennem hele hans forfatterskab og liv fornemmer man tydeligt hans kærlighed til, ikke blot bondestanden, men den helt almindelige danske mand. Jeg vil hævde, at når Munk så ufortrødent bearbejdede så store emner, som hans dramaer og digte omhandler, var det et udtryk for hans anerkendelse og tro på den menige mand. Tillige gjaldt det hans tro på, at alle er i stand til at gøre sig tanker om og prøve at forstå livets store og små spørgsmål, på trods af klasse, uddannelse og tilhørsforhold. Denne form for folkelighed førte til hans betydelige popularitet, som Hans Brix beskriver i sin biografi om Munk – *Hurtig svandt den lyse Sommer*:

Men ved sit nervøse Væsen, sin flygende Intelligens, sine Kraftord i Dagens Sager, sine eksploderende Kynismer, ofte erotisk betonedede, sin mærkelige Stil, der aldrig ophørte med at kunne krølle lidt i Kanterne og løbe en Smule op i Sømmene, saa skønt og mandigt han formede Tankerne – og ved sine mange smaa Bizarrerier: overgik det ham at paa-drage sig den nidkæreste Aarvaagenhed fra Pressens Side. Han blev virkelig den mest ihærdigt observerede Personlighed, fulgt på sin bane af en Tusindstals Mængde, som Kongen af sine tro Cyklistere under Morgenridtet. Han bar det med sindsro, dog uden glæde. Ikke desmindre blev han udråbt som den store Reklame-mager i Præstedragt, som den efter publicity som en anden Tantalus tør-stende (Brix 1946: 220).

De store linjer

Øjensynligt modsiger Brix hele min påstand om, at Kaj Munk var sin egen spindoktor, og dog vil jeg vove at påstå, at de to meninger godt kan forenes. For nok beskriver Brix, hvorledes Munk ikke brød sig om mediemøllen i al dens afskygning, men han skriver dog ikke, at han ikke forstod sig på at bearbejde den. Tværtimod mener jeg, at netop via Munks personlige modstand ved det at være en offentlig person, en modstand jeg dog trods alt tillader mig at stille spørgsmålstejn ved, må alle de fremtrædere, han alligevel deltog i, være desto mere velovervejede. En tese, der sjøvt nok bliver understøttet af Munk selv, da han i et citat, lånt fra Per Stig Møllers biografi, udtaler: "Ofte ser det ud [...] som om jeg handler uden sammenhæng, og dog er der en

dybere sammenhæng i alt, hvad jeg gør" (Møller 2000: 198).

Således mener jeg at kunne konkludere, at Munk i særdeleshed var sig sin popularitet bevidst, og at han kunne udnytte den mediedækning, dette medførte til sin egen fordel. Et træk, der på ingen måde skæmmer hans ry, men snarere sætter fokus på mere eftertænksomme og intelligente sider af hans person. Det har aldrig været nogen dårlig idé eller forretning at forstå sig på at tage imod og bruge det, man er blevet givet. At ord som 'spindoktor' først er kommet for dagen i nyere tid, er ikke et udtryk for, at de som sådan ikke fandtes tidligere; det var blot ikke et fuldtidserhverv, og det blev udført noget mere subtilt end i dag.

Dog tror jeg, på trods af de linjer, man kan trække mellem de forskellige tider, at mediebilledet i dag har umuliggjort, at en mand som Munk kunne få så stor succes som dengang. Globaliseringen har forhåbentligt også umuliggjort, at lignende omstændigheder, som Munk befandt sig under, kan forekomme igen. Men en dyrkelse på niveau med den, der foregik af Munk, tror jeg 'desværre alt efter øjnene, der ser' er umulig. I dag bliver hver en sten vendt, alt kommer frem i dagens lys, relevant eller ej, hvilket fører til, at man som en person i medierne får alle sider af sig belyst på godt og ondt. Alt der siges og gøres, kan blive brugt imod én senere; hermed ikke sagt, at det var anderledes dengang. Men det virker til, at den helgardering, som mediestorme kræver i disse dage, samtidig fratager mennesker deres personlighed og ligefremme meninger. Om det er godt eller skidt, er ikke til at sige, dog tror jeg, at de fleste finder det befriende, når der en gang imellem

bliver talt lige ud af posen – hvorfor man ofte kan sende Munk en kærlig tanke.

Digital kulturformidling på Facebook

Litteratur

Auchet, M. (2007). Kairos eller det gunstige øjeblik. *Munkiana* (36), s. 10-31.

Brix, H. (1946). - *Hurtig svandt den lyse Sommer*. København: Westermann.

Den danske ordbog. (u.d.). Hentede 26. 4 2014 fra Den danske ordbog – moderne dansk sprog: <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=spindoktor>

Den Store Danske. (u.d.). Hentede 26. 4 2014 fra Den Store Danske – Gyldendals åbne encyclopædi: http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Samfund/Folketinget_og_parlamentarisme_generelt/spindoktor

Gundel, S. (13. 9 1938). Forunderlige Præst - forunderlige Digter! *Jyllands-posten*.

Møller, P. S. (2000). *Munk*. København: Gyldendal.

Munk, K. (1944). *Foraaret saa sagte kommer*. København: Westermann.

Ukendt. (24. 12 1940). Glædelig Jul, Danmark, fra Vedersø. *Billedbladet*.

Ukendt. (16. 1 1942). Kaj Munk har noget nyt i Smeltediglen. *Heimdalen*.

Ærbødigst. (30. 10 1938). Det er Munk-Aar. *Berlingske Tidende*.

*Af Cand.mag. Charlotte Kirketerp
Akademisk medarbejder, KMF*

Kaj Munk Forskningscentret (KMF) og Kaj Munk Selskabet (KMS) valgte at markere 70 årsdagen for mordet på Kaj Munk med at udskrive en artikelkonkurrence for elever i grundskolens 7.-10. klasse, samt elever på ungdomsuddannelserne. I et forsøg på at skabe en platform for de elever, der kunne have interesse i at deltage i konkurrencen, blev Facebooksiden *KajMunk70* oprettet. Facebookprojektet *KajMunk70* har som udgangspunkt været beregnet til et yngre publikum, hvor de sociale medier er en velintegreret del af deres hverdag, også i deres undervisning.¹ Facebooksiden startede op i januar 2014 på årsdagen for Munks død, og efter artikelkonkurrencens deadline, den 5. maj, forventes *KajMunk70s* grundlæggende koncept at blive redefineret, dog stadig med henblik på formidling af Kaj Munk.

Denne artikel vil forholde sig til Facebook som en formidlingsplatform med særligt fokus på formidlingen af Kaj Munk. Nogle af de erfaringer, jeg har gjort mig med *KajMunk70* i den tid, projektet har kørt, vil blive gennemgået i det følgende. Til sidst vil jeg fokusere på, hvilke kvaliteter Facebook kan bringe til digital kulturformidling, specielt når det kommer til den danske kulturarv. Her vil jeg komme ind på, hvorledes der kan drages nytte af den

¹ Andre sociale medier og netværk, udover Facebook, er Twitter, Instagram, Pinterest og google+.

form for brugeraktivitet, som mediet Facebook er i stand til at generere, samt hvordan Facebook kan inddrages som et nyttigt redskab i et forsøg på at forny den danske kulturarv. Først vil jeg kort beskrive de væsentligste elementer ved *KajMunk70*, især i forhold til de indledende forventninger, vi havde til projektet, og hvorledes det hurtigt fremstod, at Facebook er et svært medie at kontrollere og modellere til at passe 100 % til dette projekts grundidé.

PROJEKTBEKRIVELSE

På Facebook præsenteres *KajMunk70*-siden på følgende måde: "Hos KMF er vi helt tossede med at snakke Kaj Munk, og vi håber, I har lyst til at være med! Spørg os om alt mellem himmel og Kaj Munk".² Siden er ment som en håndrækning til de unge, der kunne have brug for hjælp til artikelkonkurrencen, men samtidig har formålet været at præsentere et nuanceret billede af Kaj Munk for et publikum med interesse i digterpræsten. Overordnet set befinder emnet 'Kaj Munk' sig i den tunge ende af dansk kultur, og derfor har den første udfordring været at få brugere til at 'synes godt om' Facebooksiden.³ *KajMunk70* fungerer som et forbindelsesled mellem forskningsinstitutionen KMF og almindelige danskere.

Derfor befinder Facebooksiden sig i et grænseland, der står mellem at viderefordre akademisk materiale

2 Den eneste henvendelse, vi fik, var fra en gymnasieelev på 17, der gerne ville have hjælp til sin Dansk-Historie-opgave (DHO).

3 Når en bruger 'synes godt om', benyttes et ikon af en hånd med tommelfingeren opad (ikonet figurerer i denne artikels titel). På engelsk hedder det et 'like'. Jo flere 'synes godt om' en side har, desto større interesse er der for organisationen/produktet/personen/m.fl.

og samtidig være brugervenlig, dvs. formidle materiale på en lettilgængelig måde til et størst muligt publikum. Facebooksider fungerer ikke som automatiske eller selvkørende sider, men derimod har hver side én eller flere administratorer og editorer, der bestyrer siden ved bl.a. at lægge materiale ud og besvare henvendelser fra brugerne.

KajMunk70 har fra starten af opereret med én administrator og to editorer. Som en lille Facebookside er man afhængig af brugernes 'goodwill', eftersom det er brugerne, der afgør, om siden bliver en succes eller ej. Typisk vil administrator af en ny Facebookside starte med at invitere egne Facebookvenner til at 'synes godt om' siden. På den måde er der muligheder for, at venners venner kan opdage siden og tilkendegive deres interesse for den.

Der næst bliver udfordringen at få folk – udover ens eget netværk – til at blive interesserede i siden. Her kan det ofte gå lidt trægt i starten, specielt hvis det er tunge emner, der bliver slået op flere gange om ugen. Derfor har ideen været at lægge vægt på at skabe et nuanceret billede af Munk med fokus på den humoristiske vinkel, designet til at fange de unge brugere. I starten var ambitionen at slå to opslag op per dag, men det blev senere modificeret til ca. fire opslag per uge (primært på hverdage). De forskellige opslag på *KajMunk70*-siden har skullet fungere som blikfang via det visuelt appellerende, dvs. billeder af forskellige karakter, YouTube-videoer,⁴ citater, links til relevante avisartikler

4 Opslåede YouTube-videoer har bl.a. inkluderet Flemming Bamse Jørgensens fortolkning af *Den Blå Anemone* og traileren til Carl Th. Dreyers *Ordet* fra 1955.

og digitale projekter,⁵ alt med relevans for Kaj Munk. Desuden har siden fungeret udmærket til at gøre reklame for artikelkonkurrencen.

Facebook som formidlingsplatform egner sig ikke til opslag med tekstmateriale af en betragtelig længde; generelt bør Facebookopslags dertilhørende tekstmateriale være kort og overskueligt, gerne suppleret med visuelt fængende materiale. Selve formidlingsprocessen er tidskrævende, da det skal være nyt og spændende materiale, præsenteret på lettilgængelige måder. Processen er tillige tidskrævende, eftersom det primært handler om at fange Facebookbrugernes interesse og forsøge at øge brugeraktiviteten. Aktiviteten kommer til udtryk på flere måder: brugerne kan enten tilkendegive deres interesse ved at 'synes godt om', de kan kommentere de enkelte opslag, eller de kan dele opslaget på deres egen væg. Brugerne sørger for at videredistribuere det indhold fra *KajMunk70*, som de selv synes, er relevant eller spændende. Desuden har administrator og editor mulighed for at følge registrering af antallet af brugere, der ser de forskellige opslag. I dette tilfælde omhandler det alle Facebookbrugere, ikke kun de, der 'synes godt om' *KajMunk70*.⁶

Det opslag, der genererede størst brugeraktivitet, blev slået op på Danmarks besættelsesdag. Opslaget havde et link til en artikel fra *Kristelig Dagblad* fra 2013, hvor der blev sat fokus på,

5 Inddragede digitale projekter har bl.a. været *Historisk Atlas* (digital historieformidling), *1001 fortællinger om Danmark* (digital kulturarv for turister) og *Dansk Kulturarv* (DR's Kulturarvsprojekt). Alle tre projekter er at finde på Facebook.

6 De forskellige tal, der præsenteres i denne artikel, er sidst opdateret den 27. april.

at den 9. april mister betydning som mærkedag i Danmark.⁷ *KajMunk70* spurgte i opslaget, om brugerne stadig mener, at det er vigtigt at værne om denne dag som mærkedag. Opslaget fik 6 'synes godt om' og 4 kommentarer, mens 4 brugere delte opslaget. Hidtil har hele 1.781 brugere set *KajMunk70*s opslag, hvilket er sidens absolutte rekord. Til sammenligning er det andet mest sete opslag en reklame for artikelkonkurrencen, som er blevet set af 394 brugere. På sidstepladsen ligger opslaget af et billede af et håndskrevet manuskript af *Den blå Anemone*, hvilket kun er blevet set af 17 brugere.

Der er en lille fast skare af *KajMunk70*-fans, der ofte 'synes godt om' de forskellige opslag, men i et forsøg på at generere højere brugeraktivitet på *KajMunk70* blev der udskrevet en fotokonkurrence, hvor brugerne skulle indsende et forårsbillede af anemoner. Der blev trukket lod om vinderen den 4. april, og vinderen modtog et gavekort til to biografbilletter. På trods af konkurrencens tilsyneladende nemme og appellerende karakter, var der kun fire anemonebilleder med i lodtrækningen. Et væsentligt element at fremhæve i denne sammenhæng er, at brugeraktivitet er svær at forudse. Det gør sig også gældende i forhold til de brugere, der 'synes godt om' siden.

I skrivende stund har *KajMunk70* opnået at få 159 'synes godt om' for siden.⁸ Den målgruppe, vi forventede

7 Steffen McGhi: "Den 9. april er på vej ud af danskernes bevidsthed" (9. april 2013), www.kristeligt-dagblad.dk

8 Facebook tilbyder mulighed for betalt reklamering af Facebooksider og lover et forhøjet antal 'synes godt om'; *KajMunk70* har dog ikke benyttet sig af reklamering i et forsøg på at få flere brugere til.

at få ind på siden, var de unge, det for konkurrencen relevante publikum, men ifølge Facebookstatistikken er målgruppen 13-17-årige svagt repræsenteret; i denne gruppe er tallet for de kvindelige brugere 0,6 %, de mandlige brugere 0 %. Der kan være flere forklaringer på, hvorfor de unge ikke har fundet vejen til *KajMunk70*, men den mest plausible forklaring må være, at eleverne ikke har fattet interesse for siden, eller at underviserne ikke har reklameret for den.

I starten af året sendte KMF materiale om artikelkonkurrencen rundt til lærerne på landets grundskoler og ungdomsuddannelser, hvor *KajMunk70* blev fremhævet som et redskab til konkurrencens deltagere. På trods af, at informationen om Facebooksiden har været tilgængelig for både lærerne og eleverne, er det desværre ikke blevet opfattet som en nærliggende mulighed for hjælp til konkurrencen. Den mest populære aldersgruppe på *KajMunk70* er derimod de 45-54-årige, hvor tallet for de kvindelige brugere ligger på 16 %, mens de mandlige brugere ligger på 10 %.

På trods af gode intentioner og forsøg på at skabe bevidsthed omkring Facebooksiden, lykkedes det desværre ikke at få lokket de unge brugere på Kaj Munk-vognen, men derimod er et mere erfarent publikum kommet til. Efter at have kørt *KajMunk70* i omtrent fem måneders tid, er der skabt interessante erfaringer, der får relevans, når Facebook sættes i forbindelse med digital kulturformidling.

DIGITAL KULTURFORMIDLING OG *KAJMUNK70*

Kaj Munk er ikke et ukendt emne, når det kommer til digitaliseringsprojekter. KMF har inkorporeret de digitale udfordringer i deres videreformidling af Kaj Munks liv og forfatterskab. Ét af de væsentligste projekter er KMF's digitalisering af Kaj Munks samlede dramatik og prædikener, der er planlagt til at udkomme som Studieudgave i 2015; hertil knytter sig digitaliseringssystemet Det Virtuelle Forskerværksted (jf. Sandborg-Petersen & Øhrstrøm, 2010). I forbindelse med EU-projektet e-PLOT har KMF desuden gennemført testforløb af læringsteknologier.

I artiklen "Fra Geocaching til Persuasiv Læring" beskrives et af disse testforløb, der er foretaget med Vester Hassing Skoles 7.klasses elever. I artiklen lægges der vægt på, at den digitale udvikling i stigende grad kommer til at få en større og dominerende rolle i undervisning på både grundskolerne, ungdomsuddannelserne og de videregående uddannelser, og internettet giver "de studerende adgang til store vidensressourcer og i forlængelse deraf muligheden for at fordybe sig i materiale, der [...] i særlig grad fanger den enkeltes interesse" (Gram-Hansen & Gram-Hansen 2013: 17). De fordele, der ligger i digitaliseringsmulighederne, blandt andet nemmere adgang til store vidensressourcer og større mulighed for individuel fordybelse, er tillige fordele, som den kulturelle sektor forsøger at inkorporere i deres arbejde med digitalisering af kulturarv.

I disse dage forsøges der skabt fokus på åbenhed, samarbejde på tværs af institutioner og en ny form for levendegørelse af den kulturelle arv, der via

digitalisering skal skabe aktivitet hos brugerne. I antologien *Sharing is Caring – Openness and sharing in the cultural heritage sector* (Sandhoff 2014b) bliver der sat fokus på de forskellige udfordringer, når det kommer til et fælles forsøg på at “contribute to a digital cultural heritage commons and work together on incorporating the user’s knowledge and creativity to enrich our shared cultural heritage” (Sandhoff 2014a: 112). Spørgsmålet kommer ufravigeligt til at gå på, hvilke kvaliteter kan et Facebookprojekt bringe til den digitale kulturformidling, specielt når det kommer til den danske kulturarv, som i dette tilfælde er Kaj Munks liv og forfatterskab? Som udgangspunkt er Facebook som formidlingsplatform vældig interessant, eftersom det er et socialt medie, hvor en institution, organisation eller virksomhed kan afprøve deres formidlingsevner på godt og ondt. Populariteten af de forskellige opslag kan måles ved brugernes aktivitet, dvs. deres tilkendegivelser og deres brug af det materiale, der bliver slået op på siden. Som tidligere nævnt er det umiddelbart svært at forudse, hvad brugerne finder interessant og har lyst til at deltage i.

Derfor er det en formidlingsproces, der konstant er under udvikling, men de forskellige muligheder for direkte kontakt med Facebookbrugerne, såsom privatbeskeder og kommentarer, er uundværlig i den fortsatte udvikling af formidlingsprocessen. Brugere er så at sige direkte og indirekte med til at påvirke udviklingen af *KajMunk70*. Én af fordelene ved Facebook er, at det for administrator er ganske nemt at samle materiale fra diverse hjemmesider, heriblandt links til netaviser, YouTube

og diverse digitaliserede kulturelle formidlingsprojekter, og anvende det som opslag på siden. Det digitale kulturprojekt, som *KajMunk70* har benyttet sig mest af, har været DR-projektet *Dansk Kulturarv*.

Dette formidlingsprojekt ligger inde med et større arkiv af Kaj Munk-materiale, primært billeder, men ligeledes den eneste (af undertegnede) kendte lydoptagelse af Kaj Munk; alt materiale er frit tilgængeligt på denne hjemmeside.⁹ *Dansk Kulturarvs* motto er “fordi kultur er noget vi deler”, hvilket ligger ganske godt i tråd med “sharing is caring”-temaet. I sådanne tilfælde har Facebook karakter af at være et glimrende forbindelsesled mellem forskellige institutioner, hvor alt digitalt materiale, der, i dette tilfælde har relevans for Kaj Munk, kan samles ét sted, nemlig *KajMunk70*. Muligheden af at kunne samle forskelligt materiale, som her er et produkt af den digitaliserede danske kulturarv, giver brugerne større mulighed for at dykke ned i materiale, der længe har været utilgængeligt for den danske befolkning. Dette er, hvad den digitale udvikling og de forskellige digitale projekter hjælper med til. Online-portalen *Europeana.eu* har følgende vision for deres digitaliseringsprojekt: “[m]aking cultural heritage openly accessible in a digital way, and promoting the exchange of ideas and information, [which] helps us all to understand our cultural diversity better and contributes to a thriving knowledge economy” (Cousins 2014: 132).¹⁰

⁹ Lydoptagelsen er Kaj Munks mindeord over Johannes Poulsen, 1938, www.danskkulturarv.dk.

¹⁰ Europeana.eu er et EU-finansieret netværk, der omhandler europæisk, digitaliseret kultur: der er adgang til flere millioner digitaliserede bøger, malerier, film, museumsobjekter og arkivmate-

Denne vision stemmer godt overens med *KajMunk70s* projekter, nemlig at forsøge at få en væsentlig del af et større mængde materiale om Kaj Munk digitalt tilgængeligt for interesserede Facebookbrugere. Samtidig har det været interessant at prøve at få flere brugere med på Kaj Munk-vognen, så den betydning, han har haft på den danske kultur, bliver formidlet på en ny og moderne måde til den del af den danske befolkning, der befinder sig på Facebook.

KONKLUSION

På trods af, at Facebooksidens grundlæggende formål slog fejl, eftersom de unge Facebookbrugere udeblev, har projektet dog ikke været forgæves. Der har været flere gunstige muligheder for at forholde sig legende til Kaj Munk-formidlingen på *KajMunk70*, og det har vist sig, at det nuancerede billede, der er blevet tegnet af Kaj Munk, sagtens kan blive farverigt og underholdende, uden at det seriøse islæt ved digterpræsten undermineres. Det handler om at skabe en balance mellem den alvorstunge og den humoristiske side af Kaj Munk.

Som formidlingsplatform fungerer Facebook glimrende i forhold til at give brugerne nem adgang til og mulighed for at dele materiale om Kaj Munk, og hermed forhåbentlig skabe større forståelse af, hvilken person Munk var. Facebook fungerer tillige som et bindeled mellem forskellige institutioner, der arbejder med den danske kulturarv, hvor budskabet om de forskellige projekter, koblet sammen med Kaj Munk-materiale, nemt kan gøres tilgængeligt for

riale via hjemmesiden. Europeana er også at finde på Facebook.

Facebookbrugere, der kan sprede det til deres egne netværk. Jo flere brugere, der 'synes godt om', kommenterer og videresender opslag, desto bedre muligheder har dansk kulturarv for at nå en større del af den danske befolkning; og kan den danske kulturarv gøres mere lettilgængelig på Facebook, uden at der bliver gjort vold på det oprindelige materiale, er vi godt på vej til at skabe gode betingelsesmuligheder for den digitaliserede danske kulturarvs fremtid på de sociale medier.

LITTERATUR

- Cousins, Jill, 2014: "Building a commons for digital cultural heritage", in: Merete Sandhoff (ed.): *Sharing is Caring – Openness and sharing in the cultural heritage sector*, (Statens Museum for Kunst, Copenhagen), p. 132-140.
- Gram-Hansen, Lasse Burri & Sandra Burri Gram-Hansen, 2013: "Fra Geocaching til Persuasiv Læring", i: *Munkiana* (nr. 52, 17. årgang), p. 16-35.
- Sandborg-Petersen, Ulrik & Peter Øhrstrøm, 2010: "Det Virtuelle Forskerværksted for Kaj Munk Studier: Desig af en platform af et alment tilgængeligt website for Kaj Munks forfatterskab", i: *Munkiana* (nr. 44, 14. årg.), p. 23-27.
- Sandhoff, Merete, 2014a: "This belongs to you", in: Sandhoff, Merete (ed.), 2014: *Sharing is Caring – Openness and sharing in the cultural heritage sector*, (Statens Museum for Kunst, Copenhagen), p. 120-131.
- Sandhoff, Merete (ed.), 2014b: *Sharing is Caring – Openness and sharing in the cultural heritage sector*, (Statens Museum for Kunst, Copenhagen).

POST SCRIPTUM

*Af Cand. mag. Charlotte Kirketerp
Akademisk medarbejder, KMF*

Artikelkonkurrencens deadline er for længst overskredet. Vi modtog i alt 109 artikler fra grundskoler og ungdomsuddannelser landet rundt. Artiklerne bliver nu vurderet af en bedømmelseskomité bestående af fire personer tilknyttet Kaj Munk Forskningscentret, inklusiv undertegnede. I min artikel har jeg konkluderet, at *KajMunk70s* grundlæggende formål slog fejl på grund af udeblivelsen af de unge Facebookbrugere. Konklusionen var baseret på Facebookstatistikken om, at ca. 0 % af de unge mellem 13-17 år havde 'synes godt om' siden. Umiddelbart virker det til, at de unge ikke har været aktive på Facebooksiden, udover et par underholdende, dog knap så seriøse, opslag fra nogle drenge i folkeskolealderen.

Under min gennemlæsning af artiklerne må jeg sande, at det konkluderede må modificeres, da jeg har kunnet spotte, at nogle af de unge *har* benyttet sig af *KajMunk70*. I nogle af artiklerne er der indsat Kaj Munk-citater, hvor ordlyd og opsætningen er identiske med de citater, jeg løbende lagde op på siden. Med andre ord, så har de unge copy-pasted (her bruges ordet med positiv betoning) citater fra *KajMunk70* til deres artikler. For mit vedkommende siger det noget interessant om de unges brug af Facebook, nemlig at de er yderst brugerbevidste.

De unge har åbenlyst været bevidste om *KajMunk70s* eksistens, og at det var en side værd at besøge, skulle de mangle materiale til deres artikel. De fravælger

derimod intentionelt interaktion på *KajMunk70*, for tilsyneladende har de ikke haft interesse i at 'synes godt om' eller kommentere på de ugentlige opdateringer på siden. Derfor kan min konklusion modificeres til, at *KajMunk70s* grundlæggende formål delvis har haft en virkning, idet de unge har benyttet sig af siden, når de har haft behov for det. Projektet *KajMunk70* har derfor ikke været forgæves.

Artikelkonkurrence

Kaj Munk – glemt eller genfundet?

Det er 70 år siden, Kaj Munk blev myrdet. Lærerne opfordres hermed til at bruge dette som emne i undervisningen. I den anledning har Kaj Munk Forskningscentret i samarbejde med Kaj Munk Selskabet udskrevet følgende artikelkonkurrence:

Elever i folkeskolens ældste klasser, fri- og efterskolerne inviteres til at skrive en artikel. Der er tre opgaveformuleringer, som man kan vælge imellem:

- Hvem var Kaj Munk og hvorfor blev han myrdet?
- Lav en analyse / fortolkning af Kaj Munks digt Den blå anemone.
- Hvorfor blev Kaj Munk skudt, og hvad var hans forhold til modstandsbevægelsen?

Besvarelsens længde skal være på minimum 1500, maksimum 2500 ord.

Vinderne af artikelkonkurrencen inden for hver af de tre opgaveformuleringer belønnes med en bog gave og kr. 1200,- kontant.

Afleveringsfrist mandag 5. maj 2014.

Yderligere oplysninger på www.kajmunk.hum.aau.dk

På facebook findes gruppen Kaj Munk 70. Målet med Kaj Munk 70 er at stille skarpt på Kaj Munk – 70 år efter hans død – og samtidig stille skarpt på vor tid og relevante spørgsmål såsom menneskesyn, etik, Gud og modernitet. Ideer fra facebookgruppen må gerne indgå i opgavebesvarelsen.

www.facebook.com/kajmunk70

Artikelkonkurrencen og Facebookgruppen KajMunk70 blev også præsenteret mere traditionelt i en annonce i fagbladen for skoler og for ungdomsuddannelser.

Formandens årsberetning for 2013

Af Søren Dosenrode

Formand, Kaj Munk Selskabet

Hvad var det dog der skete?
Mit vinterfrosne hjertes kvarts
må smeltes ved at se det,
den første dag i marts ...

Vi har netop sunget 'anemonen' fordi den kan tolkes som et billede på Kaj Munk og på hans eftermæle. "Hvad gennembrød den sorte jord" ... jeg havde lyst til at sige 'den frosne jord' o.s.v... Slutningen af 2013 og den første uge af 2014 har markeret at anemonen *er* brudt igennem jorden, og nu ganske berettiget besynges! Det siger vel nærmest sig selv, at jeg vil kommentere 70-året for drabet lidt senere. Men først skal vi til den egentlige årsberetning for 2013.

Selskabet har det i og få sig godt. Vi har 128 medlemmer, lidt flere end sidste år, men husk nu at fortælle om Selskabet, når I bevæger jer rundt iblandt venner og bekendte; vores mål er stadig 175 medlemmer; hvorfor? Fordi Kaj Munk er værd at fortælle om, at udbrede kendskabet til! Jørgen Albretsen har taget en stor stak Munkiana med; tag så mange I vil, til venlig omdeling – kontonummeret står på indersiden ☺

Og Munkiana selv? Det er jo Jørgen Albretsen og Peter Øhrstrøm, der står for det, og gør det vel! Det skal I have stor tak for! Der blev udgivet tre numre i 2013 (51-53); to ordinære og et særnummer i anledning af 70 årsdagen. Ideen var, at det skulle have været delt ud i Domkirken, men desværre blev eksemplarerne stående på bispegården. Men så er det særnummer til gengæld blevet gjort tilgængeligt fra vores og andre hjemmesider, hvor man kan gå ind og downloade det.

I nummer 52 – sidste ordinære nummer – var der igen en god blanding af artikler og bidrag: Knud Erik Andersen fortalte om den artikelkonkurrence vi og Forskningscentret har udskrevet, eller udskriver. Det er Knud Eriks ide; den er rigtigt god, og jeg tror vores oplægsholder Marie, kunne finde på at fortælle lidt om den, så det gør jeg ikke. Knud Erik havde andre gode bidrag og opfordringer i det nummer, også tak for dem!

Anna Brinth havde et bidrag om hvorfor hun er medlem af Selskabet; det er Jørgens eller Peters ... eller dem begges ide, og den syntes jeg er rigtigt god. Konceptet er, at vi af og til vil opfordre

et medlem til at fortælle hvorfor vedkommende er medlem; til inspiration for os alle – jeg var ved at sige opbyggelse.

Og så var der to reaktioner på Ricardt Riis bog: *Et spark til Himmelens Dør*; der har glædet og provokeret. Den kommer jeg tilbage til om lidt.

I nummer 51 kunne man bl.a. læse begrundelsen for prof. Marc Auchets udnævnelse til æresdoktor i litteratur ved AAU. Marc er medlem af Selskabet, og har også deltaget ved nogle af vores arrangementer, selvom det snart er nogle år siden. Til gengæld er han meget aktiv på Forskningscentret, og når det drejer sig om Munks litteratur, er han vel den førende ekspert. Men at han har fået et æresdoktorat for at arbejde med Kaj Munks litteratur, det er et tegn på at der 'er sket noget' i Danmark! For 10 år siden ville det næppe være sket, men nu kan det lade sig gøre; herligt!

Man kunne også læse Knud Erik Andersens beskrivelse af sine erfaringer med afprøvningen af vores digitaliserede eller elektroniske Kaj Munk studieudgave, som han har været ude at afprøve i folkeskolen og på gymnasier. Og så var der to forskningsartikler, en af Knud Erik, om Kaj Munk og hans karakterdannelse og en af Marc Auchet om *Shakespeares skygge i Kaj Munks skuespil Sejren – En advarsel om diktatorernes hybris og fald*.

Vedersø Seminaret i August

Som nogen af jer ved, afholdt vi et Kaj Munk Seminar i Vedersø i sommers, i august. Temaet var Kaj Munk i 1930'erne. Vi begyndte fredag aften, med et causeri af Mogens Munk, der fortalte 'dette og hint' om sin far, og om tiden efter drabet. Foredragene startede ud lørdag med historikeren Lars Christensens, der gennemgik det politiske Danmark i 1930'erne for at sætte baggrunden for de to næste foredrag. Det var først lektor i Dansk, Anker Gemzø, der så på, hvad der gemmer sig af synsvinkler på det samfund, der omgav Kaj Munk, hvis man ser på de dramaer, han skrev i 1930'erne, både i et tidsmæssigt perspektiv og set i et magtkærligheds perspektiv. Det andet var af Ricardt Riis, der meget grundigt gennemgik Kaj Munks diktatorvenlige synspunkter eksemplificeret ved hans fascination af Hitler men stillet over for det, han i sine dramaer lader hovedpersonerne gennemgå.

Vi fik også en rundvisning i den nyindrettede præstegård, og om aftenen var der hyggelig underholdning. Søndag var der gudstjeneste og frokost.

Jeg vil mene, at det var et godt seminar, og de tilbagemeldinger vi fik, har fået os til at overveje, om ikke der skal være et seminar igen i 2015; denne gang om Kaj Munk i 1940'erne.

Derudover har vi, som jeg fortalte, udgivet et særnummer af Munkiana med tre prædikener af Kaj Munk, i anledning af 70-året for drabet, og vi har – som altid – lagt en buket ved Korset på Hørbylundebakke.

Men selskabet og dets aktiviteter er jo langt mere end det vi officielt indkalder til. Det er også de foredrag; de interviews og de artikler I alle bidrager med. Og der har været mange!

Både Jens Kristian Lings, Ricardt Riis, Knud Erik Andersen, Peter Øhrstrøm, Anna Saarup Brinth og Carl Behrens og flere har været i blækket, har givet interviews og har holdt foredrag. Det kan ikke siges ofte nok, og tydeligt nok, hvor vigtigt det er, at I er ude med fortællingen om Kaj Munk! Det er folk som jer, der har været med til at skabe den genopblomstring, den renæssance der er om Kaj Munk, så bliv endeligt ved!

Jeg kommer ikke uden om at nævne Ricardt Riis bog: *Et spark til himlens dør - En teologisk gennemgang af »Ordet« og skuespillets sammenhæng med »En Almanahistorie«* udgivet på Syddansk Universitetsforlag. Et spark til himlens dør, det udtryk er taget fra et brev fra Kaj Munk, hvori han forklarer sin mening med *Ordet*: Han havde blottede nerver, da han som ung skrev *Ordet*. Nu har han lært at kunne se folk græde, men dengang måtte han "sparke til himlens dør" for at standse den gråd. Det vil sige: *Ordet* er en anklage mod Gud, der har form af en anklage mod menneskene. Så det er provokerende. Marc Auchet, skrev til mig, at bogen var en milepæl i Munk-forskningen, så tillykke med udgivelsen!

Det er i øvrigt kommet mig for øren, at der er endnu en bog om Kaj Munk på vej, begået af et medlem af Selskabet, nok en gang her i løbet af forsommeren, men lad os nu se ☺

Kaj Munk Forskningscentret

På Kaj Munk Forskningscentret i Aalborg går forskningen sin rolige gang. Vores 'evighedsogave' er som bekendt at digitalisere så meget som muligt af vores materiale fra Kaj Munk. Vi er færdige med dramatikken, med teologien og snart journalistikken. Så mangler lyrikken.

Vores antologi om Kaj Munks teologi, ser ud til at udkomme på Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck i løbet af sommeren. Det ser jeg frem til, også fordi Arnold Busck var Munks favoritforlag.

Vi er begyndt arbejdet på en Kaj Munk-tekstbog, en 'reader', der vil indeholde typisk dramatik, prædikener, lyrik og journalistik. Forud for hvert afsnit vil der være en kort introduktion. Den skulle helst være klar, når forfatterrettighederne udløber i 2015.

Vi afholdt en 'Pædagogisk eftermiddag' torsdag 29. august, hvor folkeskole- og gymnasielærere blev indbudt til at lære vores elektroniske 'Kaj Munk Studieudgave' at kende. Det er igen Knud Erik Andersen, Peter Øhrstrøm og Jørgen Albrechtsen, der er bagmændene. Ideen og udfordringen er, som vi også skal høre Maria fortælle om, om et øjeblik, at få de unge interesseret i Kaj Munk. Vi er så heldige, at Munk nu igen er på pensum på danskstudiet på Aalborg Universitet, hvad der med tiden – forhåbentligt – vil sive ned til seminarier, gymnasier og folkeskoler. Men det er for risikabelt KUN at satse på det, så derfor arbejder vi på at få ham direkte ud i skolerne.

Lad mig slutte min årsberetning med at glæde mig! Dette er ikke stedet, hvor det er nødvendigt at oprulle de mange års fortielse og – jeg er tæt på at sige bagvaskelser – Kaj Munk har været udsat for. Allerede lige efter 2. Verdenskrig, var der en gruppe indflydelsesrige samarbejdspolitikere, der begik et 'rygtemord' på Kaj Munk: Selvfølgelig skulle der ikke blive nogen mindstuer, og selvfølgelig skulle han italesættes som en ekstremist, og allerhelst skulle han ties ihjel. På den måde ville man slippe for at skulle forsvare 'samarbejdspolitikken' og alle dens gerninger, og alt dens væsen. Og det gik jo fint i årtier. Kaj Munk forsvandt fra universitetet, gymnasier, skoler og teatre.

Men så begyndte den plan at smuldre. En række ildsjæle ønskede at bevare og udbrede mindet om Kaj Munk. Lad mig nævne nogle få:

Bjarne Nielsen Brovst udgav sin første bog om Munk i 1980: *Livet i Vedersø Præstegård: Om Lise og Kaj Munk*. Bøgerne begyndte at puste ild til gløderne.

Marc Auchet udgav sin doktorafhandling: *Kaj Munk ou la logique de l'imaginaire* i 1990. Nu blev Munk akademisk 'salonfähig'.

Jens Kristian Lings grundlagde Kaj Munk Selskabet i 1997, og så var der en institution, dedikeret til Kaj Munk.

Per Stig Møller udgav sin vigtige, nærmest 'folkebog' *Munk* i 2000. Den rakte langt ud, og det gjorde hans Rosenkjær-foredrag også.

Og Folketinget bevilligede midler til at

oprette Kaj Munk Forskningscentret fra 2005, og i 2010 oprettedes stiftelsen Kaj Munks Præstegård i Vedersø med Forskningscentret som fødsels-hjælper.

Der har altså været et momentum, en bølge af interesse omkring Kaj Munk. En interesse, der er tiltaget. Og ikke kun interesse, også statslig støtte og anerkendelse. Kaj Munk Forskningscentret er blevet finansieret på finansloven og Præstegården får også statsstøtte. Og kronen på værket, var mindegudstjenesten i Købehavns Domkirke 4. januar, hvor H.M. Dronningen deltog. Som Mogens Munk humoristisk udtrykte det: 'Nu er far blevet helgenkåret'.

Så lad os glædes over at Kaj Munks sag i disse år har medvind! Hermed er min årsberetning slut; og ordet er frit!

Referat af generalforsamlingen

Af Jørgen Albretsen

Vedersø Kulturcenter lørdag den 11. januar 2014 ca. kl. 13.

I alt 23 var tilmeldt.

Fra bestyrelsen var til stede: Søren Dosenrode, Peter Øhrstrøm, Jørgen Albretsen og Ricardt Riis. Afbud fra Anna Saarup Brinth.

Dagsorden ifølge vedtægternes §11.

a) Valg af dirigent, referent og stemmetællere.

Søren Dosenrode bød velkommen og foreslog på bestyrelsens vegne Jens Kristian Lings som dirigent.

Jens Kristian Lings blev valgt og kunne konstatere, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt.

Som referent blev Jørgen Albretsen valgt.

Som stemmetællere blev Per Mikkelsen og Jørgen D. Grønbæk valgt.

b) Formanden aflægger beretning om Selskabets virke i det forløbne år.

Søren Dosenrode fremlagde beretningen, som er trykt i dette nummer af *Munkiana*, side 48 - 50.

Formandens beretning affødte nogle bemærkninger og debat, hvorfra sammenfattende kan nævnes:

- Hanne Munk mente, at Vorherre retteligt skal have noget af æren for, at Kaj Munk igen er blevet kendt. Kaj Munk var præst og som sådan "Guds tjener". Søren Dosenrode erklærede sig ganske enig og fremhævende, at Kaj Munk

på den baggrund bl.a. turde gå op mod de kulturradikale.

- Per Mikkelsen takkede for den udførlige beretning og gentog, at Jens Kristian Lings bør fremhæves og hædres for hans indsats for at udbrede kendskabet til Kaj Munk.

- Carl P. Behrens takkede Hanne Munk for hendes bemærkninger og Munks "tilskyndelse til at herliggøre Herren". Han nævnte Kaj Munks sidste julefortælling "Den usynlige Stjerne" (*Jyllands-Posten* 25. december 1943) som eksempel.

- Kjeld Roger Henriksen glædede sig over, at der nu undervises på universitetsniveau i Kaj Munk, som det sker ved Aalborg Universitet. Han erindrede, hvordan det før hen blev sagt i universitetsverdenen, at "Man får højst 9, hvis man skriver om Kaj Munk".

- Svend Aage Nielsen mente, at helgengørelsen næsten sænker sig for massivt over al omtale af Kaj Munk. Han mindede om citatet "Hjertets renhed er at ville et" som i sig gemmer, at man også skal lytte til kritikken af Munk, som det ofte er blevet fremhævet. Desuden erindrede Svend Aage Nielsen om Mindegudstjenesten i 1998, 100-året for Kaj Munks fødsel, i Maribo Domkirke, hvor H.M. Dronningen også deltog.

- Lise-Lotte Engbjerg ville gerne benytte lejligheden til at sige tak til Hanne Munk for hendes tale ved Kaj Munks grav 4. januar. Hanne Munk bekræftede på spørgsmål herom, at graven i de første år havde været dækket af lyng; men at der nu i stedet var et dække af bl.a. blå anemoner.

c) Kassereren forelægger det reviderede regnskab til godkendelse.

Jørgen Albretsen fremlagde det reviderede regnskab, herunder regnskabet for Kaj Munk Seminaret i Vedersø i august 2013. Regnskabet blev godkendt uden kommentarer.

Til regnskabet kan supplerende bemærkes:

På generalforsamlingen i 2013 blev kassereren bedt om at undersøge udgifterne ved at skifte fra opkrævning af medlemskontingent via girokort til via betalingservice, altså via Nets. Der er kvartalsabonnement og afgift for hver indbetaling forbundet med at lade Nets administrere medlemskartoteket, så at sige. Konklusion: vi fortsætter med girokort.

Seminaret i Vedersø i august endte med et lille *underskud* på 2410,10 kr. Der var ialt 39 deltagere. Ved seminaret i 2011 var der et pænt overskud med i alt 51 deltagere lørdag. Grunden til, at seminaret i 2011 gav overskud, var bl.a. at vi formåede at få mange tilmeldte til lørdagen i

Præstegården ud over dem, der havde meldt sig til hele seminaret. Desuden at mange overnattede privat, og der derfor ikke var udgifter for selskabet forbundet hermed.

d) Valg af formand.

Den nuværende formand genopstiller.

Søren Dosenrode blev genvalgt som formand uden modkandidater.

e) Valg af 2 bestyrelsesmedlemmer og 2 suppleanter.

Bestyrelsesmedlemmer: Anna Saarp Brinth og Ricardt Riis er på valg og bestyrelsen foreslår genvalg. Begge blev genvalgt.

Suppleanter: Bestyrelsen foreslår genvalg af Carl P. Behrens som første suppleant og Kjeld Roger Henriksen som anden suppleant. Begge blev genvalgt.

f) Valg af revisor og revisorsuppleant.

Bestyrelsen foreslår genvalg af Per Mikkelsen og Jørgen D. Grønbæk. Begge blev genvalgt.

g) Fastlæggelse af kontingent: Her afviger referatet i forhold til de seneste mange år.

Bestyrelsen anbefaler, at kontingentet hæves med 25 kr. til 175 kr!

Søren Dosenrode forklarede hertil, at det af regnskabet klart fremgår, at portoudgifter til forsendelse af *Munkiana* er den store udgiftspost – ud over trykningen, som bestyrelsen bedømmer sker til absolut fornuftige priser. Kaj Munk Selskabet skal fortsat kunne udsende to regulære *Munkiana* om året, det er omdrejningspunktet i selskabets virke.

Kontingentforhøjelse til 175 kr. årligt blev vedtaget, gældende fra 1. januar 2015.

h) Behandling af indkomne forslag.

Der var ikke indkommet nogen forslag.

i) Eventuelt, herunder forslag til aktiviteter.

- Lisbeth Lunde Lauridsen fremkom med en idé til formen på næste seminar. Der kunne om eftermiddagen være et mere løst program med gruppearbejder med emner, som formiddagens foredrag lagde op til. Måske skal seminaret strække sig over flere dage med mulighed for udflugter. Carl P. Behrens supplerede, at man kunne tænke sig skuespillere eksterne ud fra Kaj Munk tekster som en del af gruppearbejdet, måske med indslag fra Lolland. Søren Dosenrode konstaterede, at der bestemte ideer

i det foreslåede til planlægningen.

- Knud Erik Andersen gennemgik oplægget og indholdet i artikelkonkurrencen, der formelt startede på 70 årsdagen for mordet 4. januar. Udgangspunktet er, at det er næste generation, vi skal have fat i. Han fortalte kort om de forsøg med undervisningsforløb, som var blevet gennemført i en folkeskole og på tre gymnasier. Han fremhævede de ti undervisningstilbud med Kaj Munk tekster, der er udarbejdet som omtalt i formandens beretning. De kan gøres tilgængelige så snart Forfatterrettighederne tillader det, eller under alle omstændigheder, når forfatterrettighederne udløber i 2015.
- Der blev nævnt de forskellige bogprojekter, som er under udarbejdelse. En skolebog er med Knud Erik Andersen og Jon Høgh som redaktører ved at blive udarbejdet i samarbejde med Lisbeth Lunde Lauridsen og Præstegården, planlagt til at udkomme i efteråret 2014. Bogen *Vedersø-Lolland retur* med Carl P. Behrens og Jon Høgh som redaktører er planlagt til at udkomme 4. maj 2014 (er udkommet, red.). Svend Aage Niensens bogprojekt nærmer sig til stadighed udgivelse, specielt derved, at det følger Kaj Munk livet igennem, og er kontroversielt ved også at lægge en kritisk synsvinkel på Kaj Munk.

- Lisbeth Lunde Lauridsen spurgte til, hvad der vil ske, når Kaj Munk Forskningscentrets nuværende driftsbevilling udløber primo 2015. Søren Dosenrode svarede, at der har været holdt foreløbigt et møde med relevante ledelsespersoner på Det humanistiske Fakultet, Aalborg Universitet, om mulige modeller for afløsere af forskningscentret. Mødet havde været i en absolut positiv atmosfære og der havde været lydhørhed fra ledelsens side til at finde en permanent model for en efterfølger til Kaj Munk Forskningscentret.

Søren Dosenrode ville gerne afslutningsvis høre forsamlingens mening om, at næste generalforsamling i januar 2015 holdes i Aalborg, i forbindelse med Kaj Munk Forskningscentrets afsluttende seminar. Der var ingen protester herimod, som må tolkes, at bestyrelsen har frie hænder til at beslutte, hvor generalforsamlingen holdes. Meddeles i *Munkiana* i november 2014.

Efter generalforsamlingen holdt stud. mag. Marie Goul foredrag med titlen "Nye vinkler på Kaj Munk" (se Marie Gouls artikel i dette *Munkiana* side 36-41, red.).

Bestyrelsen holdt et kort konstituerende møde. Genvalg af Peter Øhrstrøm som næstformand og Jørgen Albretsen som kasserer.

Gerhardt Eriksen:		
Kaj Munk i nærbillede		5
Tre øjenvidneberetninger – i anledning af 70 årsdagen for mordet på Kaj Munk:		
Morten Schyberg: Om opholdet hos Kaj Munk		8
Grå Starcke: Erindring fra Silkeborg		10
Herman Christiansen: Indberetning		12
Carl P. Behrens:		
Et spark til <i>Ordet</i>		13
Ricardt Riis:		
To kilder i Munks ubevidste?		16
Marc Auchet: Boganmeldelse.		
Et spark til Kaj Munk-forskningen – <i>Ricardt Riis' teologiske afhandling om mirakelstykket Ordet</i>		24
Forskningsartikler:		
Marie Goul:		
Kaj Munk som sin egen spindoktor		36
Charlotte Kirketerp:		
👍 KAJ MUNK 70 – Digital kulturformidling på Facebook		41
Charlotte Kirketerp:		
👍 POST SCRIPTUM		47
Søren Dosenrode:		
Formandens årsberetning for 2013		48
Jørgen Albretsen:		
Referat af generalforsamlingen		50